

ЗА ХРАНАТА

—0—

За измѣненіята на храната. Хрананіето е нужно за живота на челоуѣка, за запазваніе на здравіето, за поддържаніе на силитѣ и за възнагражденіе на загубеното отъ различнитѣ части на тѣлото вслѣдствие на дыханіето, на испареніето и на изверженіето. Много отъ писателитѣ сж питали: какво е значеніето на различнитѣ видове храна въ хрананіето на челоуѣка? И сж мыслили че сж разрѣшили тоя въпросъ, като сж доказвали, че различнитѣ части на тѣлото са хранятѣ отъ кръвта. Като сж са основавали на това, тѣзи учены сж говорили, че челоуѣкъ трѣба да употребява най много таквази храна, която съдържа сичкитѣ елементи на кръвта.

Таквози заключеніе може и да е справедливо въобще, нъ то не може да покаже точното значеніе на сѣкы видъ храна въ дѣлото на хрананіето. Въ жилитѣ на бѣднѣй Ирландецъ има толкози кръвъ, колкото и въ жилитѣ на Англіеца, който закуса съ мѣсо и съ пиво. При сичкото различіе на храната на Англіеца и Ирландезица, състава на кръвта имъ бива еднакъвъ. Заради това хрананіето не зависи само отъ кръвта; въ него иматъ значеніе и другы причины, които ный ще изложимъ по добръ прѣди

да почнемъ да говоримъ за значеніето на отдѣлнитѣ щателны вещества.

Главный законъ на храняніето е слѣдующій: *Храняніето зависи не само отъ кръвьтъ, нъ и отъ бързиктъ, съ който са обмѣняватъ нейнитѣ частицы.*

Кръвьта може да са употреби на капиталъ, който поддържа съществуваніето на чловѣка съ ползытъ си. За да даде полза, капитала трѣба да работи, да са намира въ обращеніе. Същото прѣдставлява и кръвьта, както ще видимъ отъ слѣдующій примѣръ.

Нека рѣчемъ, че двама чловѣцы иматъ еднакъвъ капиталъ, по 1000 жълтицы. Първый далъ своя капиталъ на банката и зема за него 50 жълтицы лихва. Вторый обръща капитала си три пѣти въ годината и съкы пѣтъ печели по 3⁰/. слѣд. въ цѣла година печели 90 жълтицы. Кой отъ двамата капиталисты има по много срѣдства за живѣяніе? Очевидно е, че по добръ ще живѣе онзи, който обръща капитала си нѣколко пѣти въ годината.

Англиеца и Ирландезина иматъ същото количество кръвь. Разликата между тѣхъ състои въ числото на обращаніята, въ дѣйствието на капиталытъ. Англиеца работи неуморно и са храни въ сыта храна; при сѣко движеніе той губи частицы отъ тѣлото си, отъ капитала си: дѣханіето и по-та занасятъ частицы отъ негово-то тѣло. Нъ отъ друга страна той яде много и сыто; съ други думы: той бържѣ харчи капитала си и бържѣ го добива назадъ. Капитала на Англиеца са обръща бържѣ и обмѣненіето на веществата между тѣлото и кръвьта става необыкновенно бържѣ. Друга работа е Ирландезина: като е тежкъ и безгриженъ той губи много кръвь, малко работи, храни са съ картофияи, свр. съ храна, която храни твърдѣ малко. Съ други думы: той твърдѣ полека добива капитала си назадъ, както го и иждивява полека. Капитала му си остава почти същій, нъ тежкото му обращаніе става причина на това, дѣто Ирландезина бива лѣнивъ, неспособенъ да мисли и да работи, когато Англиеца е впѣлно здравъ и тѣломъ и духомъ.

Ще каже, ный трѣба да обръщаме вниманіе не само на кръвьта, нъ и на бързото обмѣненіе на нейнитѣ частицы.

Смилието. Като знаем сега, че въ хранянiето голѣма роль играе бързина-та, съ която става обмѣненiе-то на веществата между тѣлото и кръвьта, ний лесно можемъ разбра, че най добра храна за работливый человекъ сѫ онѣзи вещества, които скоро възнаграждаватъ загубы-тъ на кръвьта.

Ето защо не трѣба да цѣнимъ питателнытъ вещества само по тѣхный съставъ, нъ трѣба да земаме во вниманiе и бързината и леснотата на тѣхното прѣобращанiе въ кръвьта.

Оная храна, която съдържа по малко отъ съставнытъ части на кръвьта, нъ бържѣ и лесно са обръща на кръвь, е по добра отъ оная, въ която тѣзи части сѫ намиратъ изобилно, нъ мжно са обръщатъ на кръвь.

Трѣба да са избѣгва и еднообразiето въ храната, защото то поврежда здравiето. Важна роль играе въ хранянiето и вкуса на храната; заради това въ оцѣненiето на различнытъ ястiя трѣба да обръщаме вниманiе и на различнытъ подправки, които сѫ твърдѣ важны за добротата на ястiетата.

Трудолюбивый работникъ трѣба да работи много за поддържанiе на своята челядь; нъ отъ своя страна и жената трѣба да помага на мъжа си, като му готви вкусна и здрава храна, която е толкози нужна за подновенiе на силытъ му.

Да прѣминемъ сега къмъ разглежданiето на онѣзи вещества, които служатъ за храна на человекъ.

Кафето. Ний не ще разгледаме ястiята на богатытъ, нито скудната храна на сиромасытъ, за които съко ястiе е сладко; защото и единтъ и другата сѫ исключенiя отъ общото правило. Ний ще говоримъ за храната на еснафытъ, отъ каквыто състои нашій народъ.

Разсъвнува са и ний пристѣпаме къмъ кафето, като първо средство за пробужданiе и подкрѣвленiе на силытъ ни.

Какво нѣщо е кафето? Храни ли то, или утолява жаждата? Да не е средство за затоплянiе? Лѣкарство ли е кафето, или ядъ?

По мнѣнiето на Либиха кафето е питателно вещество и помага за образованiе на мѣсото въ наше-то тѣло. Нъ други естествоиспитатели, напр. Молешотъ, Леманъ

и Цабель отхвърлятъ това мнѣніе. Туй казувать, че кафето не е питателно и не са е распространило зарадъ своята питателность. Кафето наистина съдържа азотъ, нъ този азотъ е малко и са плаща толкози скъпо, щото ползата е съмнителна. Вслѣдствие на това послѣдне мнѣніе мнозина сж поченжли да гонять кафето и да му приписвать вредно дѣйствие, нъ и това мнѣніе не може да издържи колко-годъ свѣстна критика. Това обстоятелство, дѣто милионы хора усѣщатъ нужда да пиятъ кафе, доказва че кафето не е вредно.

Кафето като лѣкарство. Въ послѣдне време на кафето сж гледали не като на храна, а като на лѣкарство, като на подправка. Кафето е подправка, казувать, защото кара желудка да отдѣля желудоченъ сокъ, каквото и другытъ подправки. Смиланіето става по скоро, когато слѣдъ яденіето испивае една чаша кафе.

Нощя смиланіето ослабнува и при заранъ желудка става почти недѣтеленъ; една чашка кафе го накарва заранъта пакъ да са съживи и да почене да дѣйствува. Такъ вози е дѣйствието на кафето като подправка.

Кафето може да послужи и като лѣкарство въ таквызи случаи, когато са употребява за разбуджаніе на духовнытъ силы и на нервнытъ. Познато е, че кафето прогонва съня, ако са піе нощя. Онѣзи, които работять въ ума си, подырь кафето усѣщатъ пробужданіе на духовнытъ силы, и за това често го употребявать като средство за възбудженіе на духовната дѣятельность.

Кафето съживява и скучный разговоръ; подырь кафето не само разговора става по живъ, нъ и движеніята и погледытъ.

Защото нощя нашій духъ почива и заранъ челоуѣкъ са усѣща пѣкакъ повѣхнжлъ и не толкози бодъръ, то лесно са разбира защо кафето сутрина пробужда нервнытъ ни и самыи ни духъ. Знаменитый Молешотъ казува, че кафето за това са е распространило толкози, защото хората поченжхх да работять повече съ ума си.

При сичко, че горнытъ объясненія говорять въ полза на лѣкарственнытъ свойства на кафето, туй не опровергавать обаче мнѣніето на Либиха, че кафето е питателно вещество; защото ный често видимъ, че много стары хора подкрѣпять силытъ си само съ кафето.

Мя̀нѣнето на онѣзи естественници, които казуватъ че трѣба да са хранимъ съ мѣсо за да даваме на тѣлото си азотъ, пезели съ кафе, е много справедливо; нѣ може да са попита, желудка въ сѣко врѣме може ли да смѣла мѣсото? Сутрина желудка смѣла по добръ и по скоро кафето. Кога е тѣй и когато той храни и пробужда духа, то ний имаме основаніе да прѣдпочетемъ кафето и да послѣдуваме примѣра на милионы души, които освѣщатъ ползата на кафето и не прѣставатъ да го употребяватъ.

Полза и вредъ отъ кафето. Кафето има способность да възбужда нервнѣта на работа; нѣ това свойство често може да докара и повреди. Студеннѣтъ и распусннѣтъ хора трѣба да пиятъ кафе, нѣ живнѣтъ и пламннѣтъ натуры трѣба да са прицазватъ отъ него, като го пиятъ твърдѣ слабо. Живнѣтъ дѣца необычатъ кафето, защото усѣщатъ инстинктивно неговнѣтъ вредъ. За старнѣтъ възрастнѣтъ, когато работнѣнето на нервнѣтъ ослабва, кафето е твърдѣ добра помощъ.

Кафето изгубва добрнѣтъ си качества, когато са размѣся съ бобъ или съ другнѣ зърна; то не трѣба да са пие съ друго освѣнъ съ захаръ и мѣко. Въ мѣкото са намиратъ снѣчкнѣтъ нужнѣтъ за кръвнѣтъ вещества, а захара са обръща въ тѣлото на влѣстнна, която е необходима за живота и за дѣханнѣнето. Нощнѣ тѣлото изгубва една частъ отъ кръвнѣтъ си чрѣзъ потеннѣнето и испареннѣнето; тѣй сѣщо изгубва то и частъ отъ тлѣстннѣтата си; тѣзи загубнѣтъ трѣба да са възнаградятъ, като са достави нужннѣтъ материалъ за тѣхнѣното обработаннѣне. Ето защо трѣба да пийме кафето съ захаръ и съ мѣко. Това трѣба да пазимъ особено въ отношеннѣне на дѣцата, които растатъ бържѣ и за които е рѣтрѣбно по бързо обмѣненнѣне на веществата.

Нѣ защо докторнѣтъ сѣвѣтуютъ да са пие слѣдъ яденнѣне кафето безъ захаръ? За какво служи въ този случай кафето? Неговото назначеннѣне тозъ пѣтъ е да усили смѣланнѣнето. Ако има захаръ и мѣко, кафето ще тури пълннѣтъ желудокъ на нова работа и съ това ще побърка на смѣланнѣнето на другнѣтъ вещества. Ето защо сѣвѣтватъ да пийме горчиво кафе.

Добрѣ е да пийме кафето си сутрина съ малко бѣлъ хлѣбъ, защото този хлѣбъ съдържа много брахмалъ и за-

харъ и са смѣла по лесно. Въ този случай ношната загуба на тѣлото са награждава сутрина и лесно.

Закуската. Като си пие кафето, работника са залавя за работата си; нъ слѣдъ нѣколко часа той изново усѣща нужда за подкрѣпленіе, нужда за *похапнуваніе*.

За нѣкои хора обѣда и закуската ставатъ въ същото врѣме, на обѣдъ; нъ за сичкытъ опѣзи, които ставатъ рано, закуската трѣба да прѣдваря обѣда. Таквызи хора трѣба да си похапнатъ прѣди пладиѣ, прѣди голѣмый обѣдъ.

Подыръ усилената работа похапнуваніето става твърдѣ сладко. Селянина и ржкодылеца изядатъ много хлѣбъ на закуската си. Тый ще правятъ добръ, ако ядѣтъ прѣстоялъ хлѣбъ.

Въ тѣлото на чловѣка хлѣба са прѣобрыща на мѣсо, нъ най много стомаха той за образованіе на тлѣстина; и това образованіе на тлѣстината става по скоро, ако бы съ хлѣба заедно да са яде и малко масло или сланина. Тлѣстината е потрібна за тѣлото: тя поддържа джханіето. Погълнатыи отъ насъ кислородъ разлага тлѣстината и прави отъ нея вода и въглениа кислота, и водата са изхвърля въ видъ на потъ и пара, а въглениата кислота са изхвърля чрѣзъ издышаніето. Ще каже, тлѣстината служи за испареніето и за джханіето, нъ чрѣзъ това тя служи и като защита за мѣсото на тѣлото; защото ако бы въ тѣлото да не ся пабира нова тлѣстина, то кислорода ще разлага мѣсото и ще топи тѣлото. По този начинъ, тлѣстината запазва нашето тѣло отъ стопяваніе и поддържа равновѣсіето между хрананіето и загубата на частицытъ. Тая е причината, дѣто сухыи хора ядатъ твърдѣ много, а пълныи малко. То завьси отъ туй, че у първыи джханіето топи мѣсата и иска постоянно възнагражденіе на загубыи чрѣзъ хрананіе; а у тлѣстыи джханіето топи тлѣстината и за това тый не усѣщатъ голѣмата нужда за възнагражденіе на загубеното.

Не е мжно да са разбере защо зымѣ ядемъ повече, нежели лѣтъ. Зиме въздуха е по гѣсть и ный съ джханіето си погълщаме повече тлѣстина въ тѣлото ни. По голѣмата загуба иска и по голѣмо възнагражденіе. По смѣщата врѣнина по студеныи мѣста хората ядатъ повече.

За работата ий добрата закуска е хлѣбъ съ масло или слаина; не трѣба обаче да мислимъ, че лойта е питателно вещество и че трѣба да я прѣдпочитае отъ оная храна която помага за образование на тлъстината.

Напротивъ, опытытъ надъ животнытъ сж доказали, че храняието само съ лой не докарва никаква полза, защото изядената лой са исхвърля изъ тълото безъ измѣненіе, когато доетворнытъ вещества иай очевидно помагатъ за угоеніето на животнытъ.

Причината, по която чистата лой не може да храни тълото, а трѣба да служи само като дръжленіе на другытъ ястія, са заключава въ това, че желудачный сокъ не може да смила лойта, а я смила само сока на една часть отъ чървата.

Ракіята. Добръ е да си сръбнемъ една — две чашкы ракійца прѣдъ обѣдъ, казва българина и пристъпа къмъ транезата съкога съ това приготвление. Иъ добръ ли прави той съ това, ий ще видимъ отъ следующытъ разясненія.

Ракіята не е питателно вещество; захарната вода е много по гория въ това отношеніе. При все това ракіята е станала потребностъ за живота на работническый народъ и причинытъ на това всеобщо употребленіе са заключаватъ въ особенното ѳ свойство, което е толкози полезно, колкото и вредно.

Това свойство принадлежи на главната ѳ часть — на спирта, който не е нищо друго освѣнъ измѣненъ захаръ. Спиртъ може да са извади отъ съко растеніе, което има въ себе си крахмалъ. Съ помощьта на известны начинны крахмалъ са обраца на захаръ, а захара на спиртъ. Ще каже спирта дава на тълото същитъ питателны вещества, каквито дава и захара; иъ освѣнъ това спирта има и друго свойства, което иъма захара и което му е сичечило толкози поклонници.

Когато са употреблива умѣренно, ракіята дѣйствова иълебно; иъ когато са употреблива безъ мѣрка, тя са обръща на идъ: ето зещо тя може да са почете за голъмо благо и за гибелно зло. А иай голъмый вредъ на ракіята излазя отъ това, дѣто тя залъгва глада безъ да храни колко годъ.

Когато са употребява умѣренно, ракіята помага за смиланіето на ястіето, като раздражнява стѣнитѣ на желудока и като усилюва отдѣленіето на соковетѣ, които сж потребны за смиланіето. Често са случавя щото тлѣстината на ястіето да обвива храната въ стомаха и да не допуща смиланіето ѳ. Въ такѣвъ случай питателнитѣ вещества не са смилатъ напълно и хрананіето става несѣвършено. За да са придаде на смиланіето по голѣма сила, трѣба да са усили отдѣленіето на смилателнитѣ сокове чрѣзъ раздраженіе на стомаха; съ тая цѣль употребяватъ различнитѣ подправи, като пиперя, салатитѣ, хрѣпа и пр. Тѣзи подправки раздражаватъ стомаха и плюнченитѣ жлѣзы и като искарватъ повече сокове спомагатъ за сѣвършенното смиланіе.

Сжщото дѣйствиє произвожда и ракіята, тѣй щото тя може да са земе като единъ родъ лѣкарство, което не трѣба да осжда челоуѣкъ, нѣ което не трѣба да са злоупотрѣблява. Освѣнъ това спирта производи и друго дѣйствиє, и именно: като влѣзе въ кръвта, той разбужда дѣятелността на мозѣка и на нервитѣ и ускорява движеніето на кръвта.

Казуватъ: *вино веселитъ сердце челоуѣка*; нѣ и виното съдържа спиртъ. Онова, което весели въ виното, намира са и въ ракіята. Виното усилюва живота, ободрява, отнема уморяваніето и придава на духа новы силы — таквози е значеніето на думитѣ: *вино веселитъ сердце челоуѣка*, като са земе умѣренно, ракіята производи сжщитѣ дѣйствия.

Трѣба обаче да заблѣжимъ, че тая искусствена бодрость, никакъ не е полезна за челоуѣка, защото ослабленіето и уморяваніето най добръ са отстраиватъ чрѣзъ почивка. Подиръ искусственното убодреніе дохожда голѣмо изнемощеніе; ето защо трѣба да прибѣгваме за подкрѣпленіе къмъ ракіята твърдѣ на рѣдко, — само тогази, когато искаме да сѣвършемъ нѣкоя работа изведнажъ, като напр. пѣтника, когато нѣма врѣме да си почине и да са нааде както трѣба.

Да видимъ сега и вреднитѣ свойства на ракіята. Когато са нѣе умѣренно, ракіята е полѣзна, защото тогава сърдцето бѣе по буржъ, духа става по боуѣръ и смиланіето става по сѣвършено. Прѣди еше да влѣзе храната

въ кръвта, въ тѣлото са усѣща нова сила. Ракията занимава тѣлото въ това време, прѣди да са обрне храната на кръвъ. Прѣди да са подкрѣпятъ силитѣ ни чрѣзъ храната, тая послѣдната трѣба да са прѣобърне на кръвъ, за което сжъ потребни нѣколко часа; заради това человекъ слѣдъ яденіе са усѣща отегнжлъ и съпливъ. Който ще са залови за работа тозъ часъ слѣдъ яденіе, за него ракията не ще бжде безъ полза. Една чашка ракия ще го убодри по скоро, нежели храната. Ето каква е причината на обширното употребленіе на ракията между работническитѣ классове. Вий напраздно ще прѣдпазвате народа отъ ракията; това нищо не ще помогне. По добръ го запознайте съ вредното дѣйствиe на ракията; тогава вашитѣ увѣщанія ще бжджтъ по успѣшны. Главното зло отъ употребленіето на ракията състои въ това, че благодѣтелното ѳ дѣйствиe са забължва тозъ часъ, а вредоветѣ ѳ отъ начало не са забължватъ. Каквото сѣко лѣкарство са обрща на ядъ, когато са употребява неумѣренно, тѣй сжщо са обрща и ракията.

Человекъ не може да поддржа здравіето си съ искусствени срдства. Млѣкото сдържа сичкитѣ съставни части на кръвта; нъ ако възрастенъ человекъ намисли да са храни само съ млѣко, то онѣзи отъ органитѣ му които сжъ назначени да прѣработватъ твърдата храна, щѣхъ да ослабнатъ до толкози, щото человекъ бы са разболѣлъ. Человекъ бива здравъ до тогава, додѣто сичкитѣ службы на тѣлото му ставатъ по естественъ начинъ; ако тѣзи службы са извършуватъ съ искусствени срдства, болѣстята става неизбежна. Това сжщото докарва и ракията. Да са помага на природата дѣто трѣба, това е полезно; нъ да ѳ са помага когато не трѣба, това е твърдъ вредно. За зла честь тая истина не са помни отъ сичкитѣ и за това малцина са съобразяватъ съ нея.

Като помага на смиланіето съ постоянно употребленіе на ракията, человекъ малко по малко приучава стомаха си къмъ нея и става пияница. Естественното смиланіе става нищожно и стомаха почева да пуца сокове само чрѣзъ раздраженіе съ ракията; така употребленіето на ракията става потребность, която са обрща малко по малко на страсть къмъ пиянството.

Опасностъ отъ употребленіето на ракіята. Щомъ научите стомаха си на ракія, правилното смиланіе са разваля; въ такъвъ случай събога ще трѣба да раздражавате стомаха си съ ракія и послѣдній не ще може да смила ястието безъ нейната помощъ. Олабналий стомахъ още повече ще ослабне отъ нея и за онова дѣйствиѣ, което по прѣди е извършувалъ съ малко ракія, сега ще трѣба повече ракія, и злочестый человекъ най послѣ ще са обрне на піяница.

Піяный человекъ и піяницата не сж смъщото нѣщо. Дѣйствието на ракіята върху първия ще бѣде съвсѣмъ друго. Като прѣмине въ кръвта му а отъ тамъ въ мозъга, спирта ще пробуди нервътъ на силна дѣятелность, а отъ силното раздраженіе на сърдечныйтъ нервъ ще произлѣзе сърдце биеііе; кръвта ще прилѣе главата, мислитъ ще са побъркать, прѣдъ очитъ ще поченать да са явяватъ искры, ушитъ ще гръмъть, свѣта ще почене да са віе, очитъ са напълнюватъ съ гръвъ, испареніето на кожата са усилява, дѣханіето такожде, гнѣва надвива на разума, ума са помрачава и на упоеный са струва, че е много силенъ; той са напина да върви бодро и смѣло; нѣ главата му са върти, силътъ му го оставять и той пада на земята, дѣто лежи безъ съзнаніе и са унася на сънь, който му повръща съзнаніето; най послѣ той са пробужда уморенъ и тѣломъ и духомъ. Человекъ може да падне въ това постыдно състояние и съвършенно случайно, безъ да бѣде піяница.

Друга работа е піяницата. Това свойство е свързано съ недостаткъ на хрананіето и повечето пѣти дохожда отъ скудната или лошаваата храна.

То докарва растройство на стомаха, който загубва способността си да смила яката храна. Ный ще кажемъ нѣколко думы за піяницата.

Който са е научилъ да мѣли ястието чрѣзь раздраженіе на стомаха си съ ракія, той вече е поченалъ піянството. Тая лоша привичка са срѣща и у по заможнытъ хора; нѣ тя не е толкови страшна за тѣхъ, защото тый могатъ по лесно да исцѣлятъ злото, като поченать да употребяватъ таквази храна, която са смила по лесно; тый могатъ да слагать на трапезата си кюфтета и други подобны ястія, които усиляватъ и охотата и смиланіето. Подиръ ядещіе бо-

гати чловѣкъ може да почива, додѣто са смѣли ястието и са обърне на кръвъ. Той може и да са расхожда и да си докарва охота за вечеряне. Тѣзи средства исправятъ смиленіето. Ако той са приназва отъ пиянството, това той прави не отъ добродѣтель и въздржностъ, а отъ добрата трапеза. Ето каква е причината, дѣто често виждаме испаднѣлытъ болѣры да ставатъ пияници, не само отъ горестъ, както са мисли, а просто отъ лошата и малохранителната пища.

Сиромаша и ракіята. Сиромаша мѣчно може да са отучи отъ ракіята, ако е вече привикнѣлъ на нея; за това му сѣ потребны извънредны усилія. Той работи и усѣща гладъ; той иска да са подкрѣни съ храна, нъ стомаха му не може да смѣли яката храна, и тя му става омразна. Между това ослабиалото тѣло иска подкрѣпеніе; животната дѣятелностъ е заспала, а работата го чака; какво да са прави и какъ да са помогне на тая нужда? Има само едно средство: да са сръбне ракіѣца. Опыта научилъ е сиромаша, че ракіята пробужда животната дѣятелностъ и че тя може да залови мѣстото на храната. Науката въ днешно врѣме е обяснила дѣйствието на ракіята, като средство за разбуджаніе на животната работностъ.

Джханіето и испареніето ставатъ еѣкога, нъ най много въ врѣме на работаніето. Пота не е нищо друго освѣнъ часть отъ храната, която е изилъ чловѣкъ; пота става сжщо тѣй отъ храната, както и въгленината кислота, която издышаме; по тая причина празднѣты хора и малко са потѣты и слабо дышатъ, и малко ядятъ. За дѣятелный работникъ храната е необходима; иначе пота и въгленината кислота ще поченѣтъ да ставатъ отъ тѣлото му и тогава тѣлото ще почене да испустаява и да ослабва. Ракіята има свойство да са разлага въ тѣлотото твърдѣ бържѣ на вода и на въгленина кислота, отъ които послѣдныта са изхвърля чрѣзь дышаніето, а първата — чрѣзь пота, тѣй щото чловѣкъ джха и са поти за сметъ на ракіята и запазва нѣсата си неприякосновенны.

Ето каква е причината, дѣто пияницата дълго врѣме запазва силитъ си, безъ да употребява храна. Ракіята и виното даватъ нужнитъ вещества, за образованіето на въгленината кислота и на пота и запазватъ тѣлото отъ разруше-

ние. Пияницата пие и пие непрѣстанно; храната за него е бесполезна, защото вече не са смисла. За да може да работи, работника са подчинява прѣзъ сичкый си животъ на ракіята и на виното. Че ракіята и виното не сѣ храна, това сѣ го знаили отколѣ; нѣ само въ последне врѣме сѣ познали, защо тый могатъ да залавятъ мѣстото на храната.

За зла честь това замѣняваніе е твърдѣ лошо; то кара челоуѣка къмъ погыбель.

Безполезно ще бѣде да устрояване общества за трезвость, напраздно ще нападаме на пиянството; злото ще са отмахне само съ улущеніето на живота на работническытъ класове. Когато доставимъ на работницытъ ефтина и хранителна нища, тогава тый самы ще оставатъ питіетата, защото не ще иматъ нужда да замѣняватъ храната съ вино и ракія.

Онзи работникъ, който са храни само съ картофли, съ зеліе или съ лукъ и чесънъ, той по необходимость ще си посръбнува и ще става пияница, защото тая скудна храна не е достатъчна за поддържаніе на неговытъ силы. Като са задови за работа той хаби силытъ си; за тѣхното възстановеніе той има само едно средство — да си посръбие. На неговото мѣсто сѣкы отъ членоветѣ на общества за трезвость може да стане пияница. Не общества за трезвость прочее, а общества за улущеніе на хрананіето на работническытъ класове сѣ нужны за прѣкращеніе на пиянството!

Послѣдствія отъ пиянството. Смиланіето и самото хрананіе у пияницытъ става безредно. Тканитѣ на тѣлото са измѣняватъ, тлѣстината покрыва вътрѣшнытъ стѣны на органытъ и подъ кожата са набратъ болѣстны отложения, — ето причината на това, дѣто тѣлото на пияницата става подуто. Освѣнъ това тлѣстината облича стомаха и сърдцето, което почева да біе по бържѣ и да гони кръвта къмъ кожата; ето защо бива тѣлото на пияницата червено.

Грѣдното отдѣленіе са стѣснява отъ тлѣстината, бѣлий дробъ не може да са растворя колко то трѣба и да погльща нужното количество кислородъ; отъ това кръвта не може да са очисти добрѣ и да стане чървена; тя си остава морава, както са види на лицето, устнытъ и на носа на щящый. Нѣ има и други послѣдствія отъ пиянството. Отдѣ

Голѣмытъ раздраженіа са разстроява нервната система: ржѣтъ почевать да треперать; дѣханіето става вонѣщо; отъ най напредъ вони на ракія или вино само дѣханіето; нѣ отъ сетнѣ почева да вони и пота и сичкото тѣло на піяницата. Тѣлото на піяницата става като втопено въ спиртъ и може да пламнува отъ приближеніето на загалена свѣщъ. Случавало са е да са запали тѣлото на піяницата, да гори съ синкавъ пламъкъ и нещастныя да умира съ страшны мжкы. Повечето нжти піяницытъ умиратъ отъ поражение въ дроба или въ мозъга.

Като са земе въ вниманіе, че това лошо състояніе дохожда само зарадъ туй, защото человекъ иска да помогне на смиланіето съ ракіяца и винце, то явно става, че сѣкы трѣба да са пазы отъ таквози възбужданіе на охота за яденіе. Който знае да владѣе себе си, той твърдѣ добръ може да опрѣдѣли, кога може да употреби малко ракіяца безъ да са повреди.

Мжчно е да са турятъ общи правила за умеренностьта; нѣ ный ще кажемъ нѣщо и за това. Обыкновенно за мѣрка на піяніе то земать упояваніето и казвать, че человекъ може да піе свободно и пенаказано до тогава, додѣто не усѣти упояваніе. Нѣ това е твърдѣ вредна мѣрка. По добра мѣрка е стомаха. Додѣто стомаха може да смилат хлѣба съ маслото или съ сланицата безъ помощта на ракіяцата, тогава нѣма страхъ отъ ракіяцата и отъ винцето; нѣ когато прѣдъ яденіе трѣба да пийме ракія за да ни даде охота сир. да смелемъ прѣдишното ястіе, и подырь обѣдъ пакъ усѣщаме нужда за винце, тогава опасностьта е вече близу до насъ и ный трѣба да обрнемъ вниманіе на себе си и да потърсимъ друго средство и другъ способъ за поправленіе на смиланіето си.

Обѣдъ. Обѣда е главното врѣме за храняніето на человекъ. За обѣдъ е избрано пладнѣ, когато человекъ трѣба да остави другата работа и да си почине, за да стане смиланіето по пълно и по правилно.

Кадѣ пладнѣ человекъ усѣща уморяваніе и заедно съ него охота за яденіе тѣй щото сама природата е показала на человекъ, че той трѣба да са храни, когато си почива тѣлото му.

На обѣдъ са слагать варены ястія. Защо тѣй? Не мо-

жемъ ли да са хранимъ съ таквази храна, каквато ни дава самата природа? Защо не са хранимъ съ суровы плодове и храна? Стомаха на челоуька е направенъ така, што тоу твърдъ мжно смила суровата храна. Каквото граха е е обвитъ въ луспа, туй също сж обвити въ ципы и сичкытъ органически питателны вещества; картофлитъ напр. не състоятъ само отъ крахмалъ, нъ крахмала въ тѣхъ е обвитъ въ милионы клѣтки, които не са смилать въ стомаха. Тѣзи клѣтки не са виждать съ просто око, нъ съ микроскопъ твърдъ лесно са видать. Суровытъ картофли не могатъ да хранять челоуька, защото заключенный въ клѣткытъ крахмалъ са изхвърга навънъ заедно съ тѣхъ; напротивъ у печенытъ или варенытъ картофли клѣткытъ са распуквать отъ топлината и крахмала става свободенъ, смила са и храни. Животнытъ иматъ по силенъ стомахъ, който може да смила съкаква храна; нъ челоуькъ има умъ да си приготвя таквази храна, каквато го храни по добръ и по лесно.

Готварското искусство не е челоуьческа прищавка; то е потребность на неговата природа. Смьдва.

ЗА ЕСТЕСТВЕННЫТЪ ПРИЧИНЫ, КОИТО СЯ ИМАЛИ ВЛЯНІЕ НА ВЪРВЕЖА НА ЦИВИЛИЗА- ЦІЯТА ВЪ РАЗНЫ СТРАНЫ.

—o—

Посвящава ся на благодѣтеля ми Господина Теодора Николаевича Минкова, Директорътъ на Южно-Славянскыя Пансіонъ въ г. Николаевъ.

—o—

Географическото положеніе на една страна вынагы е имало голъмо вляніе на обитателитъ; то е развивало или стѣснявало какъвъ да е клонъ отъ челоуьческата дѣятелность и слѣд. много е значило въ развитіето на просвѣщеніето. Общето между причинытъ, които ся спомагали на това, е самото, че всичкытъ тѣ ся стремятъ или

къмъ съставяване на народонаселението, или развитието на търговията и мореплаванieto или къмъ раздѣленieto на труда.

Сгъствяването на населението способствува на честото предаване свѣденiята и тогарытъ и на едно съ това спомага на раздѣленieto на труда. Сѣкы, като ся занимава съ по малко число работы, може повече да ги съвършенствува. Осеванието на градоветъ много е спомогнало на успѣха на просвѣщенieto : въ тѣхъ ся увеличавать и явяватъ новы потребности а на едно съ това призовава ся по голѣмо число рѣцѣкъмъ работа. Градътъ е центръ на дѣятелността за окружающата него мѣстность. Студенытъ страны до полюсытъ ; раскаленытъ степи на подь екватора ; плоската възвышенность въ средня Азия, — характеризирать образа на живота на свонтъ жители : тѣ трѣба да ся хранять съ рыболовство и скотовѣдство. Кочующия животъ и безпрестаннытъ войны на малкытъ племяна, които населяватъ тѣзи страны, държатъ просвѣщенieto на една низка стѣпень отъ развитие. Градоветъ тамъ, като въ плѣнь, сѣ обыколени съ кочующы полу-дикари.

Едно плодородие е недостаточно. Ако цивилизацията зависѣше отъ туй, то топлытъ страны щѣха да бѣдѣтъ най просвѣщенны ; нъ ный знаемъ отъ исторiята, че нито Египеть, нито Индiя, нито Кытай, не сѣ можили да достигнѣтъ до таквози образование, каквото сега виждаме въ Европа. Осевнъ плодородieto, необходимы сѣ : сигурно вътрешне обращение на произведенията и значителното имъ изнасяние за на вънъ съ увеличение на богатствата развива ся вкукъ къмъ изящното и служи като могѣщественнъ двигател на искусствата и литературата. По граничната търговия, като ни запознава съ нравытъ и обычаитъ на другытъ народы, такожде способствува на образованность-та.

Морскытъ държавы сѣ длѣжны за своето величие преимущественно на мореплаванieto. То е не само най удобно и евтино средство на съобщение, нъ освѣнъ това и искусство, което иска разнородны познания. Като не сѣ ограничватъ съ едно пренасяние на стокытъ, народытъ — мореплаватели занимавали сѣ ся также и съ усвѣршен-

ствованіето различныѢ клопее на промышлеността. Градоветъ Тиръ и Сидонъ служатъ за това като блъскаво доказателство; пъ още повече за забълъзваніе примѣръ представя Атина. Въ средныѢ вѣкове виждаме сжщото: Венеція, Генуа, Пиза, процвѣтватъ и скоро вѣрватъ напредъ по пътя на просвѣщеніето; най сѣтъ на кого не е извѣстно въ сегашне вѣрме значеніето на Англія и Сѣверо-АмериканскыѢ Штатове както въ промышлеността и търговіята, тѣй и въ дѣло на цивилизаціята?

Образътъ на живота на народныѢ мореплаватели извивка къмъ дѣйствиѢ всички промыслы, всички занаяты, всички знания; като сж въ свѣзка по между си, тѣ служатъ като почва за новы открыванія, источникъ на новыѢ свѣтъ.

Не тѣй бива въ оныѣ страна, която пренебрегава средствата на съобщеніето и която изолирова себе си отъ другыѣ націи. Тамъ невѣжеството и бѣдностьта навсѣкда дѣ; талантыѢ, като намиратъ всыкыѢ пжтица на своето призваніе затворены, гибнѣтъ; тамъ изнамѣрваніята сж рѣдки и самото изобиліе на произведеніята, отъ което жителитѢ на таквазы страна не умѣятъ или обстоятелствата не имъ позволяватъ да ся ползуютъ, не служи за нищо.

Нѣ причиныѢ на невѣжеството въ разныѢ климаты сж различни. Подъ полярното небе удовлетвореніето на първыѢ потребности струва таквазы усилія, щото човѣкъ не може да ся земе съ по утънчены. Наопаки, въ тропическыѢ страны природата твърдѣ легко обезпечва неговото сжществованіе, и той пада въ тѣжко бездѣйствиѢ, непобужданъ отъ нищо къмъ труда.

По на долу ще видимъ какъ природата обезпечва сжществованіето на жителитѢ между тропицыѢ и на кои страны може да ся даде предпочтеніе: на тропическыѢ ли, дѣто човѣкъ ни сѣе, ни жени и нѣма нуждѣ отъ дрѣхы или на умѣренныѢ, дѣто човѣкъ съ пота на лицето си сж мѣчи да прехрани семейството си.

По островыѢ на Тихый Океанъ расте едно дърво, което ся казва *хлбно дърво*. То има таквози огромно значеніе въ живота на островитянина, каквото и житото въ нашія. Плодътъ му е на величина съ челѣшка глава. Състои отъ бѣла мякота, която, като ся опече, напомнима нашен-

скія хлѣбъ. Три таквызы растенія сж доста за да ся пре-
храни едно семейство. Ако островитянина съ врѣмя си е
насълъ нѣколко такыва растенія, то той е направилъ твър-
дѣ много въ сравненіе съ нашя земледѣлецъ, който въ
продълженіе почти на сичкыя си животъ обработка земѣ-
тъ и възлага на нея най добрытъ си надежды. Като при-
родата по този начинъ обезпечва съществуваніето на жи-
телите въ тѣзи страны, намъ, повидимому, ся иска да имъ
завидваме, като си помислимъ, че тѣ трѣба да сж благо-
словены. Нъ, както ся вижда, ако разгльдаме работата по
отблизо, нѣма поводъ за зависть. Трѣба да забължимъ,
че тамъ природата е създала таквози разнообразіе отъ най
голымы хищны четвероногы, ядовиты змѣве, ящерицы и
др. таквызи гадове, штоо чловѣкъ трѣба по природата си
да е животно — двуного за да може да ся намиравъ съ-
жителство съ подобны творенія. Таквъ е и жителя на по-
вечето отъ тѣзи страны. Той ходи по горытъ, като съвър-
шенъ дивакъ, скрие ся задъ нѣкое дърво или скала и па-
зи животно за да го убіе; слѣд., като веде таквъ об-
разъ на живота, подобенъ челѣкъ е пула за чловѣчество-
то. Ето що пише великій естествоиспытатель Александръ
— Фонъ — Гумболдъ за тѣзи твари: »нѣкои племена
съ противоестественна жедность сж упивать съ кръвта
на своитѣ врагове, другытъ пѣкъ, на видъ безоружны, нѣ
добры приготвени да свършять убійство, умърщвявать сво-
я врагъ съ отправка, коя държтъ въ некѣтя на палеца
си. Слабытъ орды, като стѣпять на пѣсѣкливъ брѣгъ, съ
грыжи затривать съ рѣцѣ си слѣдытъ отъ своитѣ стѣпки
за да не ги сапикасать по силнытъ орды. По този начинъ
човѣкъ и на най низката степень на животната грубость,
както и въ призрачныя блѣсъкъ на высшето образование
създава си животъ трудень.» »Сега да сравнимъ тѣзи кар-
тина отъ бъркотія (неуредица), казва Н. Берминъ, като
пише за същото, която отрова най благословенната при-
рода, съ быта на обрзованнытъ европейскы господарства.
Не е възможно да бждемъ дълго въ нерѣшимость, на кой
страна да дадемъ предпоченіе, гдѣ е по удобно да очак-
ва човѣкъ развитіето на полученытъ отъ природата талан-
ты, и гдѣ по скоро и по съвършенно да достигне испол-
неніето на своето високо нравственно назначеніе — да

служи на истинното, доброто и прекрасното? « На този въпросъ ще отговоримъ съ думыѣ на сѣщія, които сѣ прилагать на образованыѣ нации, и които съ голѣмъ трудъ сѣ достигнѣли до сегашнето си благосѣстояніе. Ето що пише той: »не само полѣзныѣ животны е покорилъ човѣкъ на своѣта власть, нѣ и самата земя е подчинилъ на своитѣ разумны цѣли; той е приложилъ на нея наукѣтъ и трудѣтъ — и захвапѣла земята да произвожда то, което служи за обезпеченіе нуждыѣ на човѣка и връхъ което стои благосѣстояніето на цѣлы господарства. По многото или по малкото правилно, съвършенно състояніе на земледѣліето въ коя да е страна станѣло е сега мѣрило на благополучіето на отдѣлыныѣ ѣ членове, а слѣдователно и на нея самата.»

Въ умѣренныѣ поясы виждаме друго; тамъ всичко способствува на увеличеніе количеството и разнородната дѣятелность: примѣната на атмосферата, необходимостъ-та да ся премине съ ползѣ и безъ домѣчяваніе времѣто, преживявано по неволя предѣ домашнѣя одѣжъ — всичко ни кара да ся трудимъ умственно и физически и развива нравственната енергія, която не ся спира предѣ каквы да сѣ прѣчки.

Къмъ климатическото вліяніе трѣба да отнесемъ и продължителностьта на времѣто, което е удобно за полскыѣ работы.

Дѣлгыѣ почивкы влекътъ подирѣ си много невзгоды. Хората, на които животѣтъ протича повече въ бездѣйствіе, не могатъ и да знаѣтъ цѣлѣтъ на времѣто. Навыкакъмъ дѣлность гы овладѣва и накарва ума имъ да къснѣе въ праздостъ. Ето причина, защо народонаселеніето въ жаркыѣ страны е обезсилено, а съвсѣмъ не е южный климатъ, който ужъ разслаблявалъ физически челоѣка. За доказателство, че южныѣ народы сѣ способны да ся трудять, служатъ сипаитѣ въ Индія, бѣгачитѣ въ Египетъ, които не застояватъ отъ коня на своя господинѣ; хамалыѣ и рудокопыѣ въ Южна Америка. Сравнѣте земледѣлца на Валенція или Каталонія въ Испанія съ земледѣлца на Кастилія. Първыѣ сѣ прилежны, защото системата на орошаваніето позволява да работять безпрестанно, когато пѣкъ послѣдныѣ мислѣтъ само да почивать.

Всичкитѣ тѣзи невзгоди дѣйствувать въ топлитѣ страны толкови по силно, щото народътъ тамъ не чувствува необходимостъ да употрѣби своболното время на нѣкое занятіе и климата не го накарва да търси убѣжище въ жилищата, когато пѣкъ на сѣверъ има семейства, на които всичко отъ покъщнината до ризата — е изработено съ собственитѣ имъ ръцѣ. Такъвъ образъ на живота е благоприятенъ за чистотата на нравитѣ, нъ е вреденъ за успѣхитѣ на търговитѣ и промышленостъ. Само раздробленіето на занаятитѣ може да ги съвршенствува.

Климатътъ оказва вліяніе и на направленіето на умственитѣ способности. Въ жаркитѣ страны обнаруживало се е выжгы направленіе преимущественно созерцателно и фантастическо, защото човѣкъ, като е обезпеченъ отъ природата въ първитѣ си потребности, препаса се съ мыслитѣ си въ областта на чудесното. Въ самитѣ произведенія на искусствата твърдѣ рѣдко се проява идеята за ползата. Вликаніи блѣсъкъ ся счита за главно достоинство. Выснитѣ сословія сж стараятъ да превлекътъ къмъ себе си вниманіето на по долнитѣ съ богатството на дрехата си и съ една толпа отъ слугы. Въ странитѣ по малко жарки показва ся стремленіе къмъ идеалната красота на формитѣ; тамъ господствувать пластическитѣ искусства, както въ стара Грція. Въ сѣвернитѣ страны комфортътъ заема първо мѣсто; за доказателство служи съврѣмenna Англія.

Като говорихме за естественитѣ причини, които сж благоприятны за развитіето на просвѣщеніето, ний споменихме само за най важнитѣ. Сега да обърнемъ вниманіе въ какъвъ порядокъ сж тѣ дѣйствували. Всички едновременно рѣдко сж обнаружвали своето вліяніе. Въ среднитѣ вѣкове естествена причина е была доброкачественостъта на почвата, испослѣ наченъли да припасягъ своитѣ плодове търговіята и мореплаваніето, и най сѣтитъ могущественъ двигателъ на просвѣщеніето е станълъ премѣнливый климатъ на умѣренния поясъ.

Просвѣщеніето ся е подвигало, като примява почвжтъ при сѣки періодъ на развитіе: гдѣто сж были направены първоначалны успѣхи, тамъ невъзможно е было да ся очакватъ по нататъшни побѣды въ слѣдствие на условіята на мѣстата и климата. Като забвѣжимъ историческия вър-

вежъ на просвѣщеніето, виждаме, че то сѣкадѣ ся е двигало отъ югъ къмъ сѣверъ, отъ средата на материцѣтъ къмъ брѣговетѣ. Ни одно общество въ умѣренныя и студеныя климаты не е могло да излѣзе съ собственытъ си силы отъ първобытното състояніе. Финикійанетѣ захвърлили първытъ семяна на образованността въ Гръція. Гръція въ своя редъ станала просвѣтителница на Сицилія и Италия, Варваритѣ, като разрушили Римскѣтъ Имперіѣж, намѣрили богатъ источникъ за своето развитие въ римското право. Венеція, Вепуа, Пиза и Флоренція, ставатъ центрове на просвѣщеніето и отъ XIV вѣкъ умственната дѣятелность ся вдвоява и скоро върви напредъ въ Франция, Германия и Англія.

Съ развитіето на цивилизаціята въ Гръція, само Европа е продължавала да води напредъ обществото, защото е съединила въ себѣ си всичкиѣ условия, които сѣ нужни за неговото развитие. Африка почти съвсѣмъ не обладава отъ тѣзи условия. Обширныѣ раскалени степи, горещійубійственныи вѣтъръ, брѣгове, които нѣматъ заливы, стада отъ пльтоядны животны и скакадцы — всичко препятствува на цивилизаціята. Дребныѣ племяна, които сѣ разхвърлени на безкрайныѣ пространства, не могатъ да правятъ помежду си постоянны търговскы сношенія. Могущата растителность припзвежда въ посѣяныѣ полета ненужны тревы; при най малкото прекъсваніе на работыѣ наченва да расте лѣсъ, и по този начинъ всичко накарва по голѣмата часть отъ жителитѣ на Африкада веде кочующъ животъ.

Азія има свои неудобства. Сѣверната ѣ часть граничи съ Ледовитыа океанъ. Суравый климатъ убива въ неа всякаква растителность. Средня Азія е пълна съ степи и горы; обитателитѣ ѣ сѣ кочующы; търговіята е керванна, следователно просвѣщеніето стои на низка стъпень. Южна Азія представа всичкиѣ удобства за земледѣіе, а не за търговія, защото страныѣ, които лежатъ въ единъ климатъ, даватъ еднаквы произведенія; между тѣзи народы не могатъ да ся свързатъ търговскы сношенія, а плькъ жителитѣ на средня Азія сѣ твърдѣ бѣдны. Само въ единъ Китай ся е развила значително промышленностьта, защото климатътъ му е разнообразецъ; широкыѣ рѣкы и морета

представятъ удобны пѣнища за пренасяніе стокытъ. Трѣба да ся забълѣжи, че твърдѣ много сж прѣчили на развива- ніето на цивилизаціята въ Азія безпрестаннытъ выткъванія на кочующытъ народы отъ едно мѣсто въ друго.

Да земемъ частно за насъ Българытъ и да разглѣдаме, коя е причината дѣто сме останѣли толкови назадъ въ про- свѣщеніето. Въ нашето отечество нѣма поне такыва прѣ- чкы за развитіето на просвѣщеніето каквыто сж въ Афри- кѣ или въ Азіѣ, които споменахъме по горѣ. Който е за- познатъ колко годѣ съ исторіята на Българскыя народъ, той знае, че Българскыя народъ и земята му отъ самото имъ историческо съществуваніе до скорешно время, даже и сега еще, сж были ябълка за раздоръ между Гръцитѣ. Българскыя животъ, благосъстояніето и народната воля сж были постоянна жертва на Гръцитѣ. Тѣ съсипахъ Българ- ското Господарство и разориха Българската земя. Съ своя- та лукавщина и подмазванія, тѣ успѣха да изгорятъ кни- гытъ ни и да ся истриятъ отъ лицето на земята вскыкытъ ны учены мажи и боляре; сичко това е направено съ цѣль да ся унищожи народнытъ ни книжныи и народность, а испослѣ да прелватъ Българытъ въ своя калѣнъ и да ся осъществи мечтателната имъ идея — възстановяваніето на Византійската Имперія. Гръцката Патрикана въ 1767 г. у- спѣ да унищожи Българскытъ Іерархіѣ, на която столи- цата въ това время бѣше въ Цариградъ. Българытъ си по- крыха очитѣ съ було, като си останѣха пакъ Българы, и носяхъ имято — *Урумъ миллети*. «Отъ това время на самъ, пише въ народната ни Исторія, Гръцкый Патріархъ е проваждалъ есякога фенерскы владыцы въ Българія не за да поучаватъ и наставляватъ народа на Законъ Божій и на христіанска добродѣтель, споредъ както искатъ отъ тѣхъ пастырскытъ длѣжности, наложены отъ самѣтъ Хри- стовѣ вѣрѣ; нѣ да го развращаватъ и заблуждавѣтъ, що- то да можѣтъ лесно да го глобятъ и кѣсатъ, още и да го- нятъ языка му, кингытъ му и самѣтъ му народность!» Нѣ гръцитѣ успѣха ли да направятъ вѣничко що мысляха? Не. Благодареніе на епохытъ, че е родила за насъ, Бълга- рытъ, такыва дѣйцы, които съ дванайсетъ годишното си постоянство при В. Портѣ успѣхъ, като ся присѣдини гѣмъ тѣхъ и Българскый народъ, да стронѣтъ оковытъ,

конто ны държахъ свързаны съ фенерцитъ, и тъй ся уни-
чтожи вековото робуданіе подъ игото на гръцкытъ владыцы.
Благодареніе на Н. И. В. Султанътъ, дѣто ны отвори очи-
тъ и ны припозна за особенъ народъ, а сега сж сдобихме
съ народилъ Іерархіѣ. Отъ сега нататкъ за Българскыя
народъ начева нова епоха. Сега трѣба да очакваме възро-
жденіе на наукытъ и искуствата въ отечеството ны. До
тука видѣхме коя е причината дѣто народытъ въ Африка,
Азія и частно за България, останжли назадъ въ просвѣ-
щеніето.

Да погледнемъ на Европѣ. Каква разлика! Плодород-
нытъ земи, благоприятный климатъ, леснотата на търговскы-
тъ сношенія постоянно сж възбуждавали къмъ развитіето
на умственната дѣятелность. Брѣговетъ на Средиземното
Море, изрѣзаны съ заливы, сж были выжгы средоточіе на
наукытъ, искуствата и търговіята до края на XV вѣкъ.
Южна на Европа е първепствувала, пѣ открываніето на А-
мерика и Морскыя пѣтъ въ Индія направили сж единъ о-
громенъ превратъ въ преобладаніето на Европейскытъ Го-
сподарства. По този начинъ, като е прекарала сичкытъ пре-
пятствія, Европа е дошла до настоящето си състояніе; пѣ
ще ся удържи ли тя, ще бие ли и за нея часъ за пада-
ніе? ето въпросъ който по пѣкогажъ ны ся представи.

Когато цивилизацията сж закрѣпа на едно мѣсто, то
мѣстнытъ вліянія губятъ своята сила. Европа е длѣжна за
своето величіе на наукытъ; науката върви напредъ като
прави безпрестанны изнамѣрванія; слѣдователно пѣма при-
чины да ся полага, че Европейското общество го очаква
сжщѣтъ сждбѣ, каквато бѣше сждбѣтъ на Ассиріѣ. На
противъ, ще ся надѣваме, че Европейскытъ нации ще при-
зовать жителитъ на отстанѣлытъ ныиъ страны за да при-
несатъ своята часть на общето достояніе на чловѣчеството.

Безъ да обрацаме вниманіе на сждбѣтъ на Ассирія,
и на то, че жителитъ на образованыя Европа ще повицатъ
необразованытъ народы да принесатъ и тѣ ползъ на че-
ловѣчеството, да послушаме малко що казва прочутия Гео-
голь А. Мори за бѣдѣщѣтъ сждбѣ на нашата — плане-
та. Като пише за бѣдѣщія потоны,*) той казва: »пѣ, как-

*) Въ «Revue de deux mondes»

то и да не произлѣзе катастрофата, ясно е, че, — ако само тя бѣде, — погыбне по голѣмата часть отъ памятникытѣ на нашата цивилизация, или — по добро да ся каже — цивилизация, която далеко ще замине тѣзи, съ която ний сега ползуваме. Подирь двѣ-три хыляды години, като начнемъ отъ сегашнето врѣмя, бѣлото плѣмя ще завладѣе, по своето нравственно и умственно превъсходство, всички страны, гдѣто господствува още варварството; искусството, като одържи побѣдж надъ природата, ще направи обитаемы странытѣ, които сж сега пустинны или изоставены; въ земледѣліето ще станатъ огромны усовършенствованія, — и, съ помощта на химіята, ще ся увеличи числото на питателнытѣ вещества; медицината, като ся опира на физиологіята — наука която е достигнала на една голѣма стѣпень на развитие, — ще излѣзе отъ този мракъ, въ койго ся тя отколѣ върти; непрекъснато обмѣняваніе на идеи и произвѣденіята на челоуѣческыя трудъ ще удесятери економическытѣ силы и ще намѣри средства да удовлетвори почти на сичкытѣ ни нужды. Нима като дойде до таквази высочина, зданіето, въздвигнато съ нашія геній, ще ся обруши мгновенно, — и ще ся обруши именно въ нея минута, когато то, ще бѣде по вѣликолѣпно, по комфортабилно, отъ колко то не е никога было? Увы! Чи пѣкъ не ли е таквази общатата съдба на сичкытѣ вещи, даже и на най краснытѣ! Прогресивното движеніе на цивилизацията ще срѣщше непрѣмѣнно преградъ въ условіята на планетата, връхъ когото живѣе човѣкъ. Мысльта за границата на завоеваніята на челоуѣческый умъ ся представя отъ само себе си на въображеніето. Геолозытѣ, които допущатъ дѣйствието на централния огнь, также сж принудены да предположатъ, че, въ теченіе на вѣковетѣ, земята ще изгуби топлинжтѣ си, която е поддържала въ нея животътъ и ще замръзне, като отъ старость, подирь мириады години. Нѣ вѣчно ли и слънцето въ своя редъ, и нашата планетна система нѣма притърпи нѣкакво превръщеніе което да растрои нейнжтѣ удивителнж гармонія? Трудно е да не ся вѣрва на това. Миръ ще ся свърши, а съ него наедно ще изчезнжтъ и трудоветѣ на челоуѣчеството; да ся предположи това застава ни Логыката, защото и науката и пре-

даніето ни хортува, че мiръ е ималъ начало. Неговата настояща форма не може да се продължава вѣчно, — и къмъ което и да не се обърнемъ — къмъ водата ли, огъня, или къмъ какъвъ и да е другъ разрушителенъ дѣятель — се пакъ трѣба да се възвѣрнемъ къмъ мисльта за необходимото преобразованіе на веществата, вслѣдствие на всичкия Божій законъ. За това е писалъ и св. Апостоль Петръ въ своето първо съборно посланіе: »Всяка плоть, яко трава, и всяка слава челоувѣческа, яко цвѣтъ травный. Исше трава и цвѣтъ се отпаде; глаголь же Господень пребываетъ во вѣкъ«. (1, 25).

Сегашната образованность не само е надминжала образованностьта на преминжалытѣ вѣкове, нъ и самытѣ средства за нейното распространіе. Въ старо врѣмя малкото населеніе, недостатъка въ добры съобщенія, несъвършенството на морскытѣ науки, незначителната производителность въздѣлїята служили сж като преграды на цивилизаціята. Единственно средство за нейното пренасянїе представляла е военната колонизація.

Въ наше врѣмя Европа е образувала отъ себе си нѣща като огромно семейство. Желъзнытѣ пътища, параходы, скоро пренасятъ пътнищытѣ и стокытѣ отъ едно мѣсто на друго. Книгопечатанїето съ таквази пакъ скоростъ предава идеитѣ. Всяко изнамѣрванїе не си остава исклучително тамъ, гдѣто ся е родило на свѣтъ, нъ става обществено достоянїе. Като не ся задоволяватъ съ това, народытѣ снабдяватъ единъ други съ капиталы, съ помощта на които малко богатытѣ націи можътъ да произведатъ у себе си необходими улучшенїя. Едвамъ сега сж останжлы нѣколко страны, въ които Европа не е пренесла своята плодотворна дѣятелность. Въ най много останалытѣ надирѣ народы проникнула е высшата цивилизація, и това е доста за да се обезпечи тѣхныя исходъ отъ тѣхныя кръгъ на идеитѣ и завитїята, въ който тѣ сж прозабавали въ продълженїенатолкози вѣкове.

(Превѣлъ и допъл.) С. Гереновъ.

Бесы-Джумая 1782

РАЗВѢТЪКЪ НА БЪЛГРСКЪТЪ ФІЛОСОФІЯ

(краткы прѣглѣдъ)

отъ

Недѣлка Жекова.

„О Богане, славѣю старого вѣмани!
акзи сѣа глзкзи оуцекоталз, скача славѣю
по мисленѣ дрьвѣ, лѣтал оумомз
подъ облакзи, свивла славзи ска ползи
сего вѣмани, рица въ тропѣ Тројаниѣ
чрѣзъ пола на горзи.“

— 0 —

I. ПРѢХОДНЫ ПОНЯТІЯ

1. Пристѣплѣ.

Человѣческыйтъ умъ не може да даде по силенъ до-казъ освѣнѣ тѣзи истинѣ, коѣжто той пази въ своѣж-тѣж мыслящѣ силѣ, както що е доказътъ — *да человекъ познава исторіѣжтѣж* и владѣе съ мыслитѣ си надъ исполн-ското дѣло въ свичкы вѣкове. Въ бурнѣжтѣж изобилность на появленіята, които завзѣмжтъ съвсѣмъ различни обла-сти въ вѣмято и просторътъ, той ся старе да открие силѣжтѣж и единството, което гы върже. Отъ еднѣ странѣж мы виждамы въ исорическыйтъ появленія голѣжѣж различкѣж, че прѣдставницитѣ на историческото дѣло сѣж народытъ, които завзѣмжтъ различни просторы на землѣжтѣж и раз-личны вѣмена въ исторіѣжтѣж, а отъ другѣж странѣж — че то дѣло сѣж развива и движи напрѣдъ въ Всеобщѣжтѣж Ис-торіѣж на умныйтъ развитѣжкъ.

*)

Человѣческійтъ духъ сѣ появѣва, както шо сѣ появѣватъ народытъ и личноститѣ, които происхождатъ, прѣхождатъ и исчезвѣтъ въ теченіе на врѣмято; нѣ оглѣдалото, въ което сѣ е начърталъ вѣрно образътъ на людскійтъ геній, остава вѣчно не промѣнливъ *въ развитѣкътъ на философскитѣ исторіи въ всѣкий народъ.*

1. Начло и развитѣкъ на народнитѣ.

Подъ понятіето развитѣкъ, мы разумѣваемъ искрѣ на живота, които на единъ пѣтъ сѣ сѣкнуга въ мъртвийтъ шепатизмъ, гдѣто безживостныйтъ рѣдъ на съподчиненнытъ явленія наведнаждъ сѣ распадатъ и сливѣтъ въ живъ разночлененъ организмъ. Също тѣй сѣ е пробудилъ и человекскійтъ умъ пленъ съ свѣжѣ енергіи, както шо е казалъ веднѣждъ и момѣкътъ Шеллингъ: «по всичкийтъ свѣтъ (само) единъ животъ сѣ брои.» — Да повторимъ слѣдователно туй еще единъ пѣтъ, *че развитѣкътъ е ходъ на живота* изъ можѣщность въ дѣйствителность. — Нѣ гдѣ щемъ намѣри на землѣтъ първа стѣпка на този ходъ?

Около туй питаніе всѣкий истинны мыслитель довольно врѣмя е пропустналъ, нѣ никакъвъ точенъ резултатъ не е можѣлъ да изведе. — Повечето отъ най добрытъ философы съ строгъ критерій «благоговѣно» сѣ обѣрнахъ на Вѣстокъ. Че за туй и мы отъ нашѣтъ малкъ кръгъ можемъ да глѣдамы отъ това глѣдище; защото Вѣстокъ е единственнѣтътъ точкъ, на коѣто трѣба да обѣрне първый погледъ всѣкий любитель на исторіи, за духовнытъ дѣла на человекството, защото тамъ сѣ първытъ извори отъ които сѣ разлѣхъ по всичкѣтъ землѣ буйны потоци на народности. На Вѣстокъ по познатытъ природны причины най напрѣдъ религіозната мысль изведе человекъ отъ нѣговото животинско състояніе, и той подигна очитъ си къмъ ясното небе да види далъ нещѣтъ да му разгадаѣтъ блѣстящѣтъ свѣтила гатанкѣтъ на нѣговото бытіе. На Вѣстокъ най напрѣдъ скытачѣтъ, пастухѣтъ и ловецѣтъ сѣ прѣструва въ постоянны старожилецъ орачъ, и, на началата на този бытъ той положи първы основы за дружественны и държавны напрѣдѣкъ — за культъ, наукъ и вѣщину. Тамъ гдѣто най напрѣдъ бѣше положенъ първы

основъ за всички матеріални, идеални и нравственни стремленія на людскійтъ родъ; фантазіята показа своіѣтъ умоториѣ да освѣти чудесата на природѣтъ, да просвѣти дълбочинѣтъ на челоѣковото сърдце и да развие различни идеи за религіѣтъ въ митологическы образы, а сичкы тѣзи образы на прошлостѣтъ да прѣстори въ веществото. И наистина, че по тѣзи пѣтища, по които най напредъ е прѣминувалъ въ старытъ врѣмена людскійтъ геній сѣ намиратъ стѣпки на умныйтъ развитѣкъ на духовныйтъ животъ, защото по тѣзи страны първобытната чета на людскійтъ родъ направи прогресси, които изведохъ челоѣка на първѣ нравственнѣ стѣпень:

Нѣ челоѣкъ не остана на всегда при първѣтъ стѣпкѣ на тѣзи нравственнѣ стѣпень. Нему бѣше наредено да върви напредъ, да ся мнѣжи, да населява землѣтъ и да ся развива; и той, като обуздаваше своитѣ дивы страсти съ силѣтъ на закона, пробуди въ себе си съзнание на челоѣчностѣтъ. Съ туй съзнание той прѣдвзѣ своитѣ *нравственны развитѣкъ* и като побѣдяваше враждебнытъ силы, които му ся противяхъ напр. страшнытъ природны явления, мѣчителскытъ насилія, тѣлеснытъ слабости и др.; той щастливо основа храмъ на духа за *природнѣ религіѣ*. — На този начинъ въ челоѣка ся пробуди и *духовнѣ свободѣ*. — Такъвзи бѣше неговтъ прѣлазъ отъ необходимѣтъ природѣ къмъ областѣтъ на свободныйтъ духъ, въ който той ся появява потѣпенно съ кротѣкъ блѣскъ въ разумнѣтъ му свободѣ, въ влибнѣтытъ му уста, въ ясното му чело, въ живыитѣ му поглѣдъ, въ благородното величество на неговото нравственно лице.

Челоѣковата фантазія трѣбаше да поднесе борбѣ съ старытъ и новы Богове; да прѣстори тинтаскытъ силы на природѣтъ въ свѣтли сѣщества, и *сѣ възлѣж мнрѣ да ся насити на тѣзи хубостъ и мнотѣ* и да ѣ даде поетическѣ силѣ *въ изразителнытъ облици на языка*. Тази поезія пълна съ митологическы приказкы, съ юнашкы пѣсны, съ религіозны обряды — бѣше първы краежгълны камѣкъ за *дружественны животѣ* — гдѣто людскытъ идеи както пчели и нравы неуморимо приготвѣхъ богаты срдства за сградѣ на *природното право*.

Отъ сега челоѣкъ по самѣтъ си врожденность все-

гда признаваше нѣкаквѣ непостижимѣ силѣ, съ страхъ и приносяше жертвы, съ трепетъ и струваше жертвеници, съ напръгваніе ся трудѣше да проникне въ бъдущето чрѣзъ гатаніето, съ неуморимо натѣганіе ся бореше противъ природнытъ законы чрѣзъ баяніето и вълхвованіето и най подирѣ драговолно полагаше сладкый-тъ си животъ да обрани отъ насилника своѣхъ-тѣ собственостъ, защото вече имаше въ себе си развито съзнаніе за *право собственности*. — Всичкы тѣзи процеси челоувѣкъ съвършаваше съ таквызъ обрѣды, каквыто му задаваше неговото *вжтрпшно оспъчаніе*. Сега при таквызъ околности всѣкій може да си прѣдстави по познатытъ причины до колко ся е надваряло челоувѣчеството за усъвършенствуваніе на тѣзи обряды и каквы срѣдства е употребявало за туй усъвършеваніе. — Единъ ся кланя на змиѣхъ, а другій ся моли на слънцето; единъ принося кравѣ на жъртвѣ, а другій прави храмъ на шеренныйтъ бикъ; едянь съе жито, другій изнамѣрва плугъ. — Че какво? — Като въ туй безкрайно надваряніе единъ казва: *«азъ съмъ нищо,»* а другій казва: *«азъ съмъ богъ,»* зеръ не ся усъвършенстсува людскыйтъ умъ, и туй усъвършеваніе не дѣйствува ли на людскытъ нравы, и до колко дѣйствувать правытъ на языка, на попятіята, на убѣжденіята, на религіитѣ — и това е твърда основа на коѣхто сѣ положены общитѣ законы за образуваніето на народноститѣ.

Отъ всичкото, щото смы казали до сега за развитіето на челоувѣчскыйтъ умъ, само по себе излазя че *народносттата не само не противорѣчи на людското усъвършеваніе или исторически прогресъ, нѣ тя повече е необходима потреба за напръдка на челоувѣчеството къмъ доброто и развитѣхъ на языка.*

3) Развитѣхъ на языка.

Онуи природно срѣдство, което е дадено на челоувѣка отъ природѣхъ за изразъ на неговытъ идеи е *языкѣхъ*. Рѣчьта която у людскыйтъ животъ произлази всѣка минута да изрази нѣкое духовно стрѣмленіе, всѣкій чясъ добыва по хубавъ характеръ на вѣщыйтъ производъ. Челоувѣкъ юще въ първобытното си състояніе кѣтъ изговаря свои-тъ потребы, прави рѣчи и изрази защото рѣчь-та е

първийтъ проводачъ на чловѣческото творчество, а катъ прави формитъ за языкътъ, тогази тя прави и своитъ опыты. Нъ кога сж станѣли тѣзи опыты, исторіята или подобръ да кажемъ хронологіята за това нищо не знае, защото почеткътъ на поетическото творчество ся губи въ тъмнѣ до историческѣ мѣлѣ, тамъ гдѣто най наурѣдъ е станѣлъ и языкътъ. Въ тѣзи сръдъ-историческѣ епохѣ мы смѣло и безъ страхъ щемъ да ся впуснемъ, като имамы прѣдъ себе си факелтъ на свѣрѣменнѣтъ наукѣ. Въ епохѣтъ когато ся е развивалъ языкътъ има два *различны периода*. Періодъ на неговото образуваніе, постъпенно слаганіе на слогае, и развиткътъ на формитъ му и періодъ на неговото опаданіе и *разчленяваніе*, т. е. *разклопяваніе*. Първийтъ періодъ е по дългъкъ, и той твърдѣ много прѣдхожда историческийтъ животъ на всѣкій народъ; единственыйтъ неговъ споманникъ който остава отъ тѣзи дълбокѣ старинѣ е *рѣчьтъ*. Въ другыйтъ періодъ който слѣдува непосредно подиръ първийтъ, прѣдшныйтъ строй на языка ся разваля, показва ся постепенното опаданіе на неговитъ формы; звуковетъ ся размѣнувать съ други звукове и въ туй врѣмя ся губи коренното значеніе на рѣчьтъ. Двата тѣзи періода показвѣтъ твърдѣ значително вліяніе на митологическытъ прѣдставы.

Всѣкій языкъ ся захваща пай наурѣдъ съ образуваніе на коренитъ или съ тѣзи основны звукове, въ които първобытнийтъ чловѣкъ е назначилъ своитѣ впечатлѣнія, които сж произвождали на него появлѣніята на природжѣтъ; таквызи корены сж, които сж прѣдставѣли безразличны почеткы за *имято* и за *глагола*, и въобще за много прѣдмѣты. Понатіята, които всѣкій чясъ сж никнѣли пластически сж чъртали рѣчта заедно съ лекыйтъ *епитетъ*. Такъви е былъ правыйтъ и непосредно однось на языка къмъ звуковетъ, които подиръ дълго сж живѣли въ масштѣ на простѣтъ населбнѣ. Всѣкій прѣдмѣтъ е качертанъ отъ всичкы страны и само чрѣзь много *синонимическы* изразы добива своето пълно опрѣдлѣніе. Тукъ ся крые богато съкровище на *метафорическытъ* изразы, които ся осѣщатъ въ най тайныйтъ стѣнки на физическытъ явления. Напр. въ обычныйтъ Санскритскы словари ся намиратъ 5 имена за рѣжжѣтъ, 11 за свѣтлостѣтъ, 15 за об-

лакътъ, 20 за мѣсяцътъ, 26 за змиѣжтѣ и т. др. *) на този начинъ зърното отъ което сж поникнали митологическытѣ скаски, ся крые въ първобытнѣжтѣ рѣчь, а тамо е и ключътъ за *тълкованіето на баснѣтъ*; нѣ да може да ся користи человекъ съ него, потрѣбно му е да употрѣби *сравнителнѣжтѣ филологіѣ*, защото тази наукѣ за развитѣка на языка въ днешно врѣмя е направила огромны успѣхы. — Въ широкыйтъ разнообразенъ и промѣнливъ кръгъ на чловѣческѣжтѣ рѣчь, гдѣто прѣдъ малко нѣкой си сж виждали неизяснимо чудо, надъ природный даръ, или вѣщашкы проналазкѣ, тази наука е, казвамъ, показала органскы законы; въ пригоднытѣ т. е. въ гибкытѣ разливы на языка и на нарѣчіята, на които ся изражава чловѣчеството, тя е одрѣдѣлила группы по малко или по много на сродны потоцы, които сж излѣзли изъ едно гърло, и съ това тя е начертала вѣрнѣж картинѣ, какъ ся е распространило чловѣчеството по земното лице. Наприм. Индо-Европейскытѣ языцы, при които принадлежи и Словенскыйтъ языкъ, само сж разны мѣнуванія на видоветѣ на единъ по старъ языкъ, който бѣше за тѣхъ онова, което по късно бѣше за Словенскытѣ нарѣчія Словенскыйтъ языкъ; само съ тѣзи разликѣ че въ тѣзи раннѣ епохѣ нѣмаше литературѣ за да може да сж спазѣжтъ споманици за насъ отъ този праязыкъ. **) Племя-то, което е говорило на този прастарый языкъ, ся наричаше « Аріи » и отъ него както отъ многоплоднѣж лозѣ на едно стѣбло, сж произлѣзли всичкытѣ народы, които наслѣдвѣжтъ Европѣж и по голѣмѣжтѣ часть отъ Азіѣж.

Вече народноститѣ, както бистри потоцы изъ единъ Едемскы изворъ, въ разны зоны бѣхѣж сж отпращали по земното лице; вече всѣкѣж отъ тѣхъ въ най ранѣжтѣ си епохѣ на свойтъ животъ имаше своѣжтѣ главнѣж основѣж за своѣжтѣ сѣщинѣж — всѣкый народъ имаше въ свойтъ языкъ основы които стоѣжтѣ въ най тѣснѣж свѣзѣж съ неговѣжтѣ поезіѣж, права и обычаи. — Нѣ ни единъ народъ не помни какъ е изнаѣрилъ свойтъ языкъ, законы и обрѣды. Всичкытѣ неговы основы дълбоко сж вкоренены въ него-

*) М. Мюллеръ лекц. 293.

**) Филологія Бошковича у рукопису.

выйтъ нравственъ животъ, исто така, както и живота който е проживѣлъ въ теченіе на толкози много вѣкове, — такава прошлость, на коѣшто твърдо почива сегашныйтъ порѣдѣкъ на чловѣческытъ дѣла. Заради това въ всѣкый народъ, всичкытъ моралны въспоминанія за неговытъ първобитны врѣмена, съставятъ неговото священо прѣданіе, голѣмж роднж старинж, святи завѣтъ отъ прѣдцытъ на потомцытъ.

Ръчѣтж е главно и най природно срдство зарадъ народното прѣданіе, защото въ него както въ срдоточіе сж собирать всячкытъ тънky жицы на народнжтж старинж, всичко лѣпо, високо, велико и свято и всичко, съ което ся крѣпи нравственныйтъ духовенъ животъ на всѣкій народъ.

Всичкытъ Индо-Европейскы народы, между които *на първо мѣсто дохожджтж Словенитѣ*, сж стѣпали на Историческо поприще съ готовы нравствены идеи изражены въ язычны формы; всичкытъ тѣ сж имали своитѣ вѣрованія, своитѣ обычаи, своитѣ языкъ, който е былъ способенъ да прѣдаде на другою своитѣ мысли и осѣщанія.

Въ *Сравнително—Историческото* изучаваніе на Индо-европейскытъ языци съ математическж точность ны увѣрява че всичкытъ народы, които говорѣтъ на тѣзи языци, т. е. Арійскытъ племена — Индійцитѣ и Перситѣ, Тракійскытъ племена — Гърцитѣ и Римлянытъ, Келскытъ, Нѣмскытъ, Литовскытъ и Славенскытъ племена, най напредъ сж имади *общы основи на народностжтж* — въ языка и митологіѣтж въ свѣзж съ най важнытъ условія на своето народно бытіе. Ни единъ отъ тѣзи языци на тѣзи народы не быше праотецъ на другытъ. Всичкытъ тѣзи народы много нѣща сж задържали отъ първобитнжтж старинж въ языка и митологіѣтж, па съ това и прѣдставятъ въ най новытъ врѣмена подновѣваніе на това или на онова разказваніе. Туй подновѣваніе, което видимъ и въ наше прѣмя въ разны народны приказкы всегда ся е съвршѣвало въ всѣкый народъ споредъ неговытъ собствениости, споредъ неговтъ характеръ, споредъ неговый самостоятеленъ развитѣкъ, и споредъ неговжтж удаленж націоналность. Една націоналность колкото е повече развита отъ другытъ, толкозъ по на далеч ся укланя и напредва отъ Индо-европейското срдство въ языка и митологіѣтж, па чакъ толкова е по-

вече уствършенствувала свойтъ языкъ за художественнытъ производы. — Това е собственность на всичкиятъ народности отъ Индоевропейското поколение, а особито на Словенското, отъ което произрасълъ първыйтъ клонъ на Българскыйтъ народъ. Това е индивидуална, націонална дѣлаба на чловѣческыйтъ родъ, отъ едно общо сродство; това е първж стѣпка въ пътьтъ на *духовныйтъ развитѣкъ на чловѣчеството*, което вече показва своитѣ права на историческыйтъ животъ. Народытъ, които сж били най способны за историческый прогресъ, както що сж били Гърцытъ въ старыйтъ свѣтъ, а Нѣмцытъ въ новыйтъ, освѣнь това чякъ и тѣзи народы, които нѣкога сж били по богаты отъ Европейцытъ; развивали сж казвамъ, нѣкога своѣжтъ народность въ митологійжтъ и въ народныйтъ Епосъ. — Да ся сѣтимъ за Индианытъ и Персытъ; подиръ това за Еврейтъ и Арапытъ. —

Отъ сичко това що смы казали до сега за развѣтъкътъ на языка, който е «и причина и дѣйство» на народностѣж, *не само че не противорѣчи на чловѣческото уствършенствованіе, или на историческыйтъ прогресъ, нж освѣнь това той е необходима потреба за напредѣка на чловѣчеството къмъ цѣльта, която му е прописана отъ Провидѣніето.* (Слѣдва)

ПАПУАНЦИТЪ ВЪ АВСТРАЛІЯ.

(Вижедъ брой 13, год II.)

—0—

с) БРАДА. Самото най любезно и скѣпно украшеніе на Австраліеца е брадата. Тя му е гордостѣж, тя му е богатството. Глади ѣж, самото му най голямо наслажденіе, пиша ѣж, съ най чувствително благоговѣніе и др. съ неѣж сж съединены и нѣкои правдини и прѣимущества на пр. Австраліеца не смѣе да са ожене додѣ не му порасте брадата, безъ брадж за Австраліеца нѣма щастіе ни въ биткитѣ ни въ обществото, а пѣкъ тя го прави, пази боже, гро-

зень горкія! Помыслѣте си единъ такъвъ дивякъ, тромъ, очи вдълбены и опушены, носны дупки широки, жили надути отъ кръвь, озъбенъ, а между издаленнытъ му бѣли змби една *кисца* — лъскавъ, черна и гъстѣ брадж. Фигура, дѣйствиелно грозна и дива;

ЖИЛИЩЕ. Главното занятіе на Папуанцитъ въ Австралія както и на сичкытъ изобщо диваци, е да търсѣтъ постоянно хранятъ си — ухлѣбленіето си. Но като знаемъ че флората въ Австралія нѣма нужднытъ растенія за прехранж, отъ туй, Папуанцитъ са хранятъ прѣимущественно съ животны изъ горытъ и съ рыболовство. Едното и другото срдѣство за да намѣрѣтъ пищѣтъ си изиска не малакъ трудъ, мѣстеніе отъ тукъ тамъ хей! и пр. Но премѣстеніето за Папуанца е спасително, защото го избавя отъ гнусавытъ онѣзи несѣкомы, които неизброимо са вѣдѣтъ въ калнытъ имъ жилища и нечисти тѣла. Вигвама, тѣй са дума дупката — колибката въ която живѣтъ, на Австраліеца бива: ту на баиръ, ту подъ канаритъ, ту въ горитъ, ту покрай блатата и езерата, която е направенъ отъ трѣвъ, трѣсть, коры и прѣчки. Вѣтръ въ тѣзи любима вигвама на Папуанцитъ, може да са събирѣтъ най много 4-ма, които сж свили като таралешковци, по причина на крайно глупешкото имъ строеніе — модельтъ на вигвама, въ който, палатъ за него, за да влѣзе и излѣзвѣтъ сѣкоги пълзы. Въ таквази жалостна колибкѣ Папуанецтъ преминува лѣтото и зимата, а слѣдователно и живота си, въ която са крые отъ дѣждъ и бурж, и въ която спи! Загнѣтъ въ сжщѣтъ си намѣткѣ близо до огъня, който кладѣтъ предъ входтъ. — Много пхти като са пресѣлявагъ, Папуанцитъ не си правятъ други вигвамъ, а крыѣтъ сж въ пещеритъ, въ трапища, дупки, пукнатины или подъ нависнѣли каманаци и въ тѣзи естественны жилища прекарвѣтъ, навѣрно за тѣхъ този благополученъ животъ, а когато е студено, заравѣтъ са въ пясака!

УТВАРЪ И ОРЖІЕ. Покжщипната на Австраліеца е такожде бѣдна както и вигвама му. Топоръ, ножъ, лопата, мяхъ, рогоска, дървена пѣпица, сакъ за рыба и ето главнытъ украшения и мобили въ колибкѣтъ му. Най главното отъ сичкытъ горѣпоменѣти за Австраліеца е неговото оржѣе, — *метателно копіе* (дротикъ) прилично на ста-

ро-българск. лъкове, *бумерангъ*, най опасното въ ржцѣтъ му, съ което прави чудеса като хване да играе съ него, и привѣжда въ крайно очудваніе зрителя; *топори* и др. нѣкои за нападнавіе; а за отбранж имжтъ два щита: *галамангъ*, околчестъ, и *Тор-рамгъ*, по тѣхнїя языкъ, който е четвъртитъ.

Англичанина *Броуизъ*, който доволно години е прѣживялъ между тѣзи дивацы въ Австралія, като доказва подробно за жалостното туй създавіе, забелѣзва още че онѣзи, които живѣѣтъ по свр. крайща умѣѣтъ да плаватъ твърдѣ искусно и имжтъ лодкы, а останклитѣ сж много по долны и отъ Малайцитѣ въ Океанїя и отъ Индійцитѣ въ Америкъ.

ПИЩА. Самата най главна цѣль прѣзъ живота на Папуанеца е да удовлетвори гладътъ си. За да си постигне цѣльта е съвсѣмъ трудно за него, нежеши на птицѣтъ и звѣровѣтъ, по причина на особенитѣ качества въ Австралійскжтж флорж. За да не умрѣ отъ гладъ Папуанеца ѣде и безъ да му са иска, сичко що му падне на ржкж — живо и умрѣло, прѣсно и изгнило, сухо и мѣко, сурово и печено, сякакъвъ родъ звѣрове, птицы, рыба, зѣмы, жебы, мышкы, брамбари, червеи, паяцы, мрави даже и листето и коренитѣ на дърветата, а водж пїѣтъ ако не вонѣща а то солена.¹⁾ При сичкитѣ же недостатъцы за прѣхранж, Австралійцитѣ пакъ имжтъ нѣкаквы законы — запрещенїя въ ѣденїето на нѣкои гозбы,²⁾ които напомнїѣтъ Полинезійскїя *Табу*.

1) У нѣкои племена на Австралія смѣществува и людоѣдството, което има въ тѣхъ особенно, весьма странно значенїе. Тѣ ядѣтъ неприятелитѣ си, неплѣнницѣтъ си, а умрѣлитѣ си *дѣца и роднини!* И съ туй Австралійцитѣ сж увѣрени че най ясно доказвѣтъ своята любовь и почитанїе къмъ умрѣлія, а умрѣлія съ туй са утѣшава, че подиръ смъртѣтъ му, и тѣлото му не ще отиде напраздно, ами ще са прѣвърне въ мѣсо и кръвь на неговитѣ роднини.

2) Напримѣръ, мѣначкитѣ дѣца не ядѣтъ растителнж хранж като че ужъ вѣдна, а когато имъ искаржтъ зѣбы, хранїѣтъ ги съ охлюви и дробъ. Момчетата не смѣѣтъ отъ закона да ядѣтъ дѣца, и др. а пакъ момичетата и младѣтъ булки месо и рыба.

Пораснѣлія (иргеньтъ) и уженець Папуанецъ не под- лежи на никакво запрещение, може да ѣде каквото иска и колкото иска. — Толкози много са натиква (наяда), щото подиръ ѣденіе цѣль денъ не е въ състояние да са дигне, а никога и повече, само гладътъ го издигва пакъ. Тогазі той става, въоружава са и отива въ горѣтъ за новъ добичь. — Освѣнъ мѣкопитающитѣ, птицитѣ, жебитѣ, мышкитѣ, паяцитѣ, червеитѣ ¹⁾ и др. които Австралийцитѣ ѣдѣтъ съ охотѣ, само *мръвѣтъ* имѣ сѣ твърдѣ не обичатъ, и ги я- дѣтъ само като ги надвѣе гладътъ, и то съ прахъ който е исподъ корѣтъ на дървото, отъ дѣто ги и вадѣтъ съ о- собенъ родъ клѣщи. ²⁾ Двацитѣ жители на Австраліа кон- то живѣѣтъ въ околноститѣ на Новія Южни Валисъ често дохождатъ изъ улицитѣ на *Сидней* ³⁾ и др. градове, вѣз- ватъ даже въ двороветѣ събиратъ нечистотитѣ отъ ясте- тата които са исхвърлены отъ мотфацитъ за кучетата, и ги доядѣтъ съ най голѣмо удоволствие. Които сѣ на бли- зу край брѣговетѣ, Ингилишкото правителство, единъ пѣтъ въ недѣлѣтъ имѣ раздава бесплатно брашно, а матрозитѣ имѣ давѣтъ като милостинѣ, песметъ и др. за ѣденіе. Го- твѣніето (ахчилѣтъ) въ тѣзи диваѣ са намѣрва на най низкѣтъ степенъ. Мѣсото го ядѣтъ или сурово, или опе-

1) Червеитѣ ги ядѣтъ или живи или упечени съ таквази приѣт- ность, съ каквато италианцитѣ ядѣтъ макаронитѣ.

2) Доста любопытно е да гледа челякъ тѣзи дваца по свр. брѣ- гове на Австраліа какъ бърже ловѣтъ мидѣтъ, какъ искусно нирѣтъ въ водѣтъ и ги изнасятъ на края, и послѣ пакъ нирѣтъ, и пакъ излазѣтъ което са продѣлава доволно врѣме, безъ да са боѣтъ ни най малко отъ удавѣніе. Всичкитѣ сѣ олицни плов- ци, умѣѣтъ неподвижно да стоѣтъ въ водѣтъ, слѣзва по дѣното на много дълбоко, протягѣтъ са и лежѣтъ, а сичко туй може да са замисли колко е мѣчно.

3) Англичанитѣ въ 1787 г. направихъ колоніѣ изъ Новѣ Голан- дѣѣ при заливъ Боганъ отъ хора които правителството имѣ бѣ- ше удостоило за заточеніе (сюрюнтъ), а сега заедно съ тѣхъ и свободнитѣ поселенія и военнитѣ и граждански чиновъ, състои отъ 140,000 х. ж. и са нарѣча Н. Южний Валисъ. Главенъ градъ е *Сидни* съ 25 х. ж. има банка, театръ, магази за стоки прекра- сны църкви, училища и до 100 корабы. Пристанището е ПОРГЪ- ДЖАКСОНЪ.

чено на свѣтливѣтъ въглени или камены. Освѣнь водата често солена, или вонѣща или дъждовна, Австралийцитѣ пийтъ *банксиа* — сокъ отъ нѣкои дървета, който смясватъ съ захаръ и тинявата вода, отъ който се полуупивжтъ. Тютюнътъ обычатъ сичкытъ много страстно, отъ 4 годишно момче или момиче до бѣлоглавия старецъ и престарѣла баба. Като позапуши мѣничко съ чибучкѣтъ която прѣли малко е былъ хвърлилъ колониста, запѣхва ъж въ тилѣ си и въ космытъ си — най голямата гордость и радость за жалкото туй създаніе!!

(ще следова)

Моско П. Добриновъ.

ДА СЯ НЕГРАДИМЪ СЪ ПЛЕТЪ, НО СЪ ПРІЯТЕЛИ.

—0—

Като главно сръдство, чрѣзъ което човѣкъ си ублажава мѣчния животъ въ поземскыя свѣтъ, въ тѣхъ плачевныхъ долиняхъ, Богъ облагородилъ сръдцето му съ чюство за пріятелство. То е силна стихія основана на корена на любовтъ, бисеръ и корона на човѣшко-то достойнство. «Пріятельтъ е по скѣпъ отъ злато и драгоцѣнны камъние,» казва Св. Сисаніе. И дѣйствително е така. Честитъ е който ся е сдобылъ съ вѣренъ другаръ който му разбира; защото той го провожда като сѣнка въ всѣкъ неговъ стѣпкъ, като му не дава да падне нищо въ нещастіе, нито въ какъ да было нуждѣ.

Всѣкой челоуѣкъ ся е родилъ съ чюство за пріятелство; всѣкому тегли сръдце за сдружаваніе. Малкытъ дѣчица трѣсятъ другарчета за игрѣ, и така като уврѣзватъ още въ младостѣтъ си пріятелство, много пѣти трае и до гробъ. Въ правый смислъ на думѣтъ, ные намираме пріятелството у чистія простія народъ, естествово, правытъ на когото сѣ ся завардили истинскы, чисти, искренны, така да речемъ непрѣправени.

У младытъ селскы юнаци, пиятелството е жарливо. Тия и незнайтъ че сж приятели, тапа пакъ единъ безъ други ни стѣпкъ не прѣстѣпва. И наистина благословенъ е който нашлъ такова искрено сръдце. —

Два пѣти по голѣмъ радость и половиныъ жалость у-сѣщаме, когато днесъ, че върна душа ся радва и весели, плаче и трѣпи заедно съ насъ. Особно при щастіе, като окото си трѣба да оцѣняваме пріятелиа си. Защото, когато ласкателитъ и дневнитъ пріятели, като гѣжи по дѣждъ плу-вать, натурятъ ни ся, прѣхваляватъ ны, за чюдение ли е, че човѣкъ отъ собственнытъ си хвалбы малко заслѣпнень, и достоинството си и съвършенството си и всичкытъ си качества въ прѣвувеличенъ мѣркѣ види? Тука пріятелиа като ся не интересува вещественно, стои задъ ласкателитъ като не одвърща ни минутѣ доброто си око отъ заблуденія си братъ, пристѣпва, казва му въ очитъ чистотѣ правдѣ, отъ която ухото му бѣше одвикнѣло вече да ѣж слуша. Честитъ и ако послуша гласътъ на тоя ангелъ хранитель.

Много пѣти човѣкъ види положеніето си, цѣлтѣ си въ тъмны шарове; защо да ся неповеселимъ на свѣта, като Господъ ни далъ здравіе и имотъ? казва. Кѣтый заслѣпнень пада, и белкыиъ бы и не станѣлъ вече, ако милостивый не бы му зель причинѣтъ на паданіето. Като загуби иманіето си въ крайно отчаяніе катери ся по брѣга, отива да ся хвърли въ водѣтъ. Тука като че случайно го срѣща пріятелиа му. Неговытъ утѣшителны думы връщатъ тишинѣ и миръ въ развѣлнуванѣтъ му душѣ; раздѣля съ него залагѣтъ си, устѣпва му своето легло, и съ дѣйствіе труди ся да връне назадъ сѣществованіето му.

Колко е легко всѣкому кога може да открие всичкытъ си тайни на сръдцето си, като знае че за него бди и мысли честна душа!» Що е бѣлая мѣсяць въ черна нощъ; що е топлитъ слѣнечни лучи за ружовѣ пѣпчицѣ; що е славей въ пустъ лесъ; що е студень кладенець съ прѣснѣ водѣ за жѣденъ пактникъ; що е капкѣ росицѣ на повѣхнѣло цвѣтице отъ жаркытъ слѣнечни огньове — това всичкото е, мылый сынок, пріятелиа за сръдцето ти.» Така изяснилъ значеніето на правото пріятелиство, *Яблонскы*. А да искаме да го прѣдставимъ по добръ и по прѣлестно,

то бы было отъ насъ гордость и надутость. Като злато въ огнь ся испытва вѣренъ пріятель въ нуждѣ. Въ нещастіе правото пріятелство ся увръзва. За това и у впрѣгнѣтія Славянскыя народъ по Балканскыя Полуостровъ особено пріятелство цѣвти, сир. свято побратимство.

То е нравственно достойно доказателство у народъ, че не подвилъ шійа и при толкова годишното чернѣяніе въ тъмнотѣж на невѣжеството, и което свидѣтелствува за моралнѣж му силѣ и неповрѣденото естество.

Идеалтъ на пріятелството изобразилъ Шиллеръ съ думѣ: *заручителство*. За жалость, че истинското пріятелство само отъ въображеніята на поета можемъ да си прѣдста-вимъ. А егоистическый свѣтъ, който гледа само за ползѣ, отданъ на матеріализмъ, еднѣ идеѣ по другѣ събаря, не-удобрява, и така по тоя начинъ ся отъпява и стаа недо-стоенъ за най краснѣ цвѣтъ на човѣшкыя духъ. Несъ-мнѣваме ся че до сега и много горѣщи сръдца били и бѣжтъ за добродѣтель и красотѣ, и че мнозина съ ся при-несли жрътвѣ прѣдъ олтаря на свято пріятелство; но пакъ по голѣмата частъ като ся води отъ егоизмъ, не съ плетъ, но съ высокы и дебелы зди ся гради.

Такъвъ саможивлякъ види връха на трудоветъ си само въ себе, измамѣжтъ мысли той за най беспечно сръдство противъ нещастіе. Но такъвъ съ какви радости ся насла-ждага въ своя животъ? Отъ яловѣжтъ му неб агороднѣж мы-сль духтъ въдебява като невреденъ да връви заедно съ грѣмято, а като ся яви човѣгъ такъвъ въ обществото, брои ся за изметъ на човѣчеството. Такъвъ тѣжко грѣши противъ природѣжтъ, защото удушва човѣството за сдружа-ваніе отъ неж посадено; грѣши противъ човѣчеството, за-щото е неполезенъ, излишенъ членъ.

Тапа и плетътъ му скоро скоро ся сгрумуляса, за-щото съ высшитъ сѣщества не трѣбва да си играемъ. По-различни причини може за еднѣ минутѣ да ся изгуби и-мотѣтъ му, надъ който сръдцето му половинъ столѣтіе тре-веряло! Каква помощъ го чяка сега? Зломыслѣницитѣ му ся ругаѣжтъ! Добромыслѣницитѣ го съжаляватъ!

И послѣднѣжтъ минутѣ на човѣка ублажаватъ вѣрнитѣ му пріятели; и гробтъ не разврѣзва възелтъ имъ.

Когато пукнѣжтото ско последенъ пътъ ся отвори и

брои върнутъ около себе главы, усмивка отъ задоволствие вѣнчява джуснутъ на умирающія, въздихне си и нѣма го вече между живитъ. Слѣдъ нѣколко години дохожда пѣт-никъ на гробищата, прѣвива колѣна надъ гробътъ, на който стръчи дървенъ неотѣсанъ кръсть, чете *отче нашъ* и врѣлъ слъзъ и окото си излива като длъжность на бывшия си приятель.

Таборъ 1871.

Н. Вълковъ.

ЩО Е ИСТОРИЯ ?

(Посвѣщава ся на Богданча.)

— 0 —

Забълъжваш ли, милый Богданчо, че всичко около тебе са промѣнява? Ты, на примѣръ, си останялъ днесъ при свѣщъта, защото вѣтъ е было тъмно, а слѣдъ два часа свѣщъта ти угасна, и защото са съмнѣло. — Ето вече и промѣна. Ты сѣдишь самъ си въ стая, веднага кой си влѣзва и начева да говори съ тебѣ. — Ето пакъ промѣна. Да кажемъ по на каксо ако прѣгледашъ ще видишь че всичко около тебе са промѣнява. И колкото повече минува врѣмето толкова повече промѣны са случавать. Ето отъ какво, когато ты много врѣме видишь нѣкое мѣсто или нѣкогого челоувѣка, послѣ, може быти, ты едвамъ ще познаешъ туй мѣсто или тогова челоувѣка; а се отъ туй, че съ него въ минѣлото врѣме сж са случили много промѣны, или само една, нѣ важна. На примѣръ, ты прѣдъ три години си былъ при вуйка си на тѣхната кѣща, и си са разхождалъ тамъ въ градината, а сега ако идешъ пакъ тамъ, не ще намѣришь вече градината, пакъ и ветата дървена кѣща не ще познаешъ, защото вмѣсто нея е сзидана една по голѣма каменна кѣща. Освѣпъ това може и вуйка ти да са е промѣнилъ: той може да е былъ тогазъ веселъ и приказливъ, вмутявалъ (шегувалъ) са и игралъ съ тебе, а сега сѣди цѣлъ день скърбенъ въ кѣщата си и не ще да говори съ никого. Ето каква промѣна са е случила тамъ: мъчно е да познаешъ и мѣстото и челоувѣка. То-

ва станѣло въ три години, и станѣло не изеднаждъ, нѣ малко по малко, тѣй щото ако да си былъ ты се тамъ, едвамъ бы забълѣжилъ какъ е станѣло това.

Между това и самъ си ты, любезный ми Богданчо, се промѣнявашъ. Было е врѣме когато ты не само че не си умѣлъ нито да четешъ нито пишешъ, нѣ още и да говоришь съвсѣмъ не си могълъ. А прѣдъ това ты не си умѣлъ и да ходишь, не си умѣлъ да станишь на краката си, и дору не си умѣлъ и да ѣдешъ самъ си : по на прѣдъ ты нищо не си разбиралъ ; а още по на прѣдъ тебе и на свѣта съвсѣмъ не та е имало. Туй ты самъ си никакъ не помнишь, а азъ добръ помнѣ. А сега ты ако и да си още момченце, четешъ и пишешъ твърдѣ редовно, знаешъ вече много нѣща, растешъ, учишь са, а нѣкога и по игравашъ. Ето какъ си са промѣнилъ ты въ десеть години ! А слѣдъ нѣколко години нѣма вече туй сѣщото да бѣде. А какво ще бѣде туй никой не може да знае на прѣдъ, а че нѣма да бѣде туй което е сега, то е вѣрно. Може да порастешъ голѣмъ, да станешъ уменъ и добъръ, да начнешъ да са трудишь съ полза за себе си и за другытъ, слѣдъ туй ще остарашъ, и най сѣтнѣ ще затворишь очи вѣчно ! А може (което не дай Беже !) да умрѣшь и въ младостъта си . . . Не, не, туй нѣма да бѣде : мой Богданчо ще расте и ще става по уменъ, ще стане по голѣмъ челоуѣкъ, ще направи много добрини, и ще умре въ дълбока старость, като остави слѣдъ себе си добра память между хората ! Туй азъ прѣдощамъ.

Отъ дѣте ты си ставялъ момче ; отъ момче ще станешъ възрастенъ челоуѣкъ, отъ възрастенъ челоуѣкъ — старецъ. Ето отъ каквы промѣны състои живота. Да живѣемъ значи да са промѣняваме. Нѣма ни единъ челоуѣкъ който да не са промѣнява съкый день. Да ! Туй ти са вижда странно, нѣ то е справедливо. Всичкы ный съкый день старѣемъ, ако и не забълѣжително ; всички ный съкый день ставаме въ душата или по добры или по лошы, ако и да ни са струва че ный смы се сѣщытъ. Ный всички живѣемъ за да ставаме отъ день на день по добры, и за туй съка минута смы длѣжны да са грыжимъ. Тѣй и ты, Богданчо, си длѣженъ съкый день да са старашъ, щото вечеръ като лѣгашъ да спишь да си станялъ по добъръ отъ колкото когато си станялъ сутрешъта. Може да са каже

че съкый единъ день съставлява единъ особенъ животъ. Като са събудишь, ты като че са раждашь; сътънъ живѣешъ, а вечерята, кога лѣгнешъ да спишь като че умирашь. Прѣдъ сътънъ ты са молишь Богу; тогазь ты винагы си длъженъ да питашъ самъ себе си: »Какво съмь направилъ азъ днесъ? Какво добро съмь направилъ и какво зло?» И ако си направилъ нѣщо зло, рѣши са да бѣдешъ по-добъръ, и вече никога да не правишь туй, за което та обличава съвѣстята. Нѣ когато ти доде да заспишь вѣчно, т. е. да умрешъ, тогазь за тебе не ще бѣде вече утрѣшенъ день, и вече ты не ще можешъ да са промѣнявашъ.

Азъ ти казахъ че да живѣешъ значи да са промѣняваме; нѣ всичкытъ промѣны въ живота не сж еднакво важны и занимателны. Слѣдъ нѣколко години ще начне да ти расте брада: и туй ще бѣде промѣна въ твоя животъ, нѣ съвсѣмъ не важна. Нѣ когато та даджтъ въ какво да е училище, то ще бѣде важна промѣна, защото сътъ туй зависи всичката твоя честь, т. е. отъ туй ще произлѣзатъ много другы и може быти важны промѣны въ твоя животъ. Всичкытъ тѣзи промѣны които една слѣдъ друга са случавать въ кой да е животъ съставляватъ сждбата. Ако промѣна а изеднаждъ са явява съ какъвто да е заблѣжителель образъ или даже съ дѣло, то ты са нарича случай или происшествіе. Происшествіето винагы бива по важно отъ случая. Ако, наднешъ напр. то тѣзи доста неприятна промѣна на твоето положеніе ще бѣде само случай, нѣ ако (пази Боже) изгори кѣщата на баща ти, и пропадне по голѣмата часть на имота му, то тѣзи промѣна на — пожара — ще бѣде происшествіе, което ты никога не ще забравишь; защото отъ тѣзи промѣна ще са случать много другы промѣны въ твоя животъ, и твоето положеніе съвсѣмъ ще са промѣни.

Може ты вече да си са уморилъ да четешъ моя разговоръ съ тебе. И тѣй остави книгата и си почини, до дѣто стане съ тебе таквазь промѣна, която пакъ ще ти позволи да четешъ съ вниманіе и съ охота. По добръ съвсѣмъ да не четешъ, нежели да четешъ какъ да е. А какво е онуй четеніе, когато и главата и очитѣ сж са уморили! Всяко нѣщо си има свето врѣме. Има врѣме за работа, има врѣме и за почивка. Ный смы тѣй създадени,

щото вынѣгы ни сѣ нужны промѣны. Ето отъ какво еднообразіето ни аресва.

Ты, Богданчо, не живѣешь самичкѣкъ на свѣта. Кога та попыта нѣкой: какъ та зовѣть? Ты ще кажешь първо името си, сетиѣ фамиліята си. Тѣзи фамилія принадлежи не само на тебе, нѣ и на твоитѣ родинны, които наедно съ тебе съставляватъ семейство. А кога та попыта нѣкой: Нѣмецъ ли си или Французинъ? Ты ще речешь: « Не, азъ съмь Българинъ! » Туй значи че ты принадлежишь на Българскыя народъ.

Ты знаешь добръ че чловѣческый родъ състои отъ разны народы. А що е народъ? Голѣмо множество отъ семейства, които говорѣтъ единъ языкъ, и обыкновенно иматъ една вѣра, едни нѣравы и живѣѣтъ заедно на една земя. Сѣкый народъ е едно особенно голѣмо семейство. И както въ семейството всички сѣ подчинены на бащата, тѣй и всичкия народъ вынѣгы са покорява на нѣкой Господарь, на нѣкоя власть. Нѣкога и повече отъ единъ народъ са управляватъ отъ една и тѣзи власть. Таквъзъ огромно семейство, което състои отъ единъ или нѣколко народы подъ една власть, нарича са царство или държава.

Сѣкый народъ са промѣнява тѣй както и сѣкый члвкъ. Споредъ туй можемъ да кажемъ, че и народа живѣе, има свой животъ, своя смѣба, и дору ето що е заблѣжително — народа, както и всѣкый отъ насъ има своитѣ възрасты. Най напредъ бива грубъ, непрорсвѣщенъ, т. е. той още не е възпитанъ, той е младенецъ, момче. Послѣ той са умножава и усиља; и става като младъ чловѣкъ. И както сѣкый отъ насъ въ тѣзи възрасть обыча да показва силата си, обыча смѣлитѣ постѣпки, даже и опасноститѣ, тѣй и народа въ туй врѣме като усѣща силитѣ си, често прѣдприема славны дѣла, завладѣва чужды земли и увеличава своитѣ владѣнія. Слѣдъ туй народа са усинокоява, нарежда си по добръ редъ, занимава са повече съ земледѣліе, науки и искусства, нежели съ походы, и тогазы може са каза че той е стигнѣлъ въ зрѣла възрасть. Както и сѣкый чловѣкъ слѣдъ младитѣ години става по тихъ, по разсѣдителенъ труди са много и са забавлява малко. Пай сетиѣ и за народа настава старость: той слабѣе, дохожда въ разстройство, и послѣ умира, т. е. обыкновен-

но са покорява отъ нѣкой другъ младъ народъ и съ него са смѣся.

Сега ты знаешъ че сѣкый народъ тѣй са промѣнява, тѣй живѣе, както и сѣкый отъ насъ; въ негова животъ тѣй бывать случаи и происшествія, повече или по малко важны. Желалъ ли бы ты, да ти расказжъ живота на нѣкой народъ, напр. на този, на който ты самъ принадлежишь? Наистина че такъвзи единъ разказъ щѣше да бѣде твърдѣ занимателенъ за тебе. Безъ сумнѣніе е само че този разказъ бы станѣлъ твърдѣ много дългъ. Живота на народытѣ не е тѣй краткъ, както живота на частнытѣ хора. Човѣкъ е вече старъ на 60, 70 години, до сто почти никой не доживява. А народытѣ живѣятъ нѣкога по хыляды години. Но ты ще помыслишь че е невъзможно да са раскаже всичко що са е случило съ цѣлъ народъ въ продълженіе на хыляда години, или покрайнѣй мѣръ (баремъ) че за такъвзи дългъ разказъ не ще стигне и всичкый чловѣческый животъ?

Послушай, ако бы та попыталъ азъ да ми раскажешъ твоя животъ, хванѣлъ ли бы ты да описвашъ всичкытѣ промѣненія безъ исключеніе, всичкытѣ случаи, какъвто сѣкый день сж ставали съ тебе? Не: ты като умно момчѣ, бы ми расказалъ отъ жит'а си, само главнытѣ промѣны, особенно онѣзи, отъ които послѣ сж са случили и другы промѣны. Тѣй е длѣженъ да постъпни и онзи, който поище да расказва живота на цѣлъ народъ. Той трѣбва да говори само за тѣзи оромѣны или происшествія, въ които точно са вижда живота на народа, а за ничтожнытѣ случаи не трѣбва никакъ да помѣнува. Въ живота на всякого има много нѣща, които можѣхъ да бѣдѣтъ и инакъ, а живота отъ туй никакъ не бы са промѣнилъ. Тѣбе напр. вчера стригли късмытѣ: нѣ ты отъ туй не си станѣлъ ни по добъръ ни по щастливъ, и като ми расказвашъ живота си, явно е че ты нѣма да хванешъ да ми описвашъ кога и дѣ та стригли. А ако, напротивъ прочетешъ нѣкоя книга, отъ която са научишь много новы и полезны нѣща, то въ расказа си непремѣнно ще бѣдешъ длѣженъ да помѣнешъ за нея, защото ты и въ мыслитѣ и въ дѣлата си, а слѣдователно и въ промѣняваніята на живота си ще осѣтишь вліяніето на тѣзи книги. Тѣй и онзи, който расказва живота на единъ

народъ, изоставя въ него всичко маловажно, а спира са само на същественото; освѣнь това той ще разгледва всичкитѣ промѣны които сж са случили въ този народъ, въ взаимната имъ связь, т. е. ще разказва кое отъ какво е произлѣзло.

Такъвзи расказъ за живота на единъ народъ съставлява особена наука и има особенно название, което ты, вѣроятно, вече си чувълъ, ако и съвсѣмъ, може быти, да не си разбиралъ. Такъвзи расказъ, обычный ми Богданчо, са нарича исторія. Тъзи дума е Гръцка, и значи просто расказъ или повѣствованіе. Може да са разказва живота не само на единъ народъ, нъ и на много, дору на всичкитѣ, които нѣкога сж живѣли и сега живѣйтъ, нъ, разумѣва са, само на такыва, които вече сж излѣзли отъ младенчество, и сж съставили царство. За живота на малкитѣ дѣца нищо не трѣбва да са разказва; тѣ всички приличатъ едно на друго и всички правятъ сжщото. Тъй и дивитѣ народы още само начеватъ живота си; тѣ всички сж сходны единъ съ други и исторіята не са занимава съ тѣхъ. Когато тя изобразява сждбата на всичкитѣ главны народы, които сж были по напрѣдъ, или още и сега сжществуватъ въ свѣта, тогазъ са нарича всемирна или всеобща, т. е. исторія на всичкый свѣтъ, на всичкото челоувѣчество. Отъ това ты лесно можешъ да заключишь, че и въ цѣлото челоувѣчество ставатъ промѣны, слѣдователно че и то живѣе. Да! и този животъ за насъ е по занимателенъ отъ всичко. Що е сѣкый отъ насъ въ сравнѣніе съ нѣлото челоувѣчество? Не повече, отъ колкото една капчица въ океана. Ный всички единъ слѣдъ другъ умираме, а челоувѣчеството се живѣе и ще живѣе додѣто стои земята.

Колко е важна за насъ всемирната исторія! Отъ нея ный ще научимъ, че и всичкото челоувѣчество испърво приличало на младенецъ, было грубо и невѣжественно, нъ послѣ малко по мако станжло по образованно и по добро. Колко дълго врѣме то не знаяло истиннаго Бога! Най сетнѣ Небесный ни Отецъ са смыслилъ надъ бѣднитѣ си чада и имъ са открилъ; като проводилъ на земята Исуса Христа. И ето слѣдъ него челоувѣческий родъ хванжлъ особенно да са подвизава въ всичко, и сега отъ вѣкъ въ вѣкъ, още по заблѣжително ще са улущава (ще става по добъръ).

Нѣкога на хората са вижда противно. — Създателя, като са грыже за сждбата на съкый частень человекъ, дору за съка безсловесна тварь, да остави безъ грыжа сждбата на всякото человекство? Не, участіето на Провидѣніето ясно ся види въ исторіята. Нѣ, тазумѣва са, Богъ въ прѣмждростьта си често употрѣбыва средства, които ный не разбирамы. Нѣкога най голѣмото добро може при първый погледъ да са покаже зло. Азъ съмъ ти вече казалъ че и народа, както съкый человекъ, старѣе и най послѣ умира. Нѣ доброто, което той е направиль, никога нѣма да са изгуби а ще прѣмине въ другытъ народы. Напр. въ старината съществували Гърцытъ и Римлянетъ. Сега тѣзи два народа вече гы нѣма, нѣ всичко щото сж направили тѣ, всичкый имъ животь дору и езыка имъ до сега правятъ собственность на человекството. Тѣй живота на кой да е народъ никога не прѣминува безъ полза за всичкый человекскый родъ, който споредъ туй се става по добъръ. Ты, обычный ми Богданчо, слѣдъ врѣме ще видишь какво важно нѣщо за съкого отъ насъ е омытностьта, т. е. знаніето на съко нѣщо не почуванье, нѣ защото ный самы въ живота смы го испылали. Тѣй и за человекството твърдѣ много е важна омытностьта. На това ни учи всеобщата исторія.

Когато са расказва живота само на единъ народъ, или ако и на всичкытъ, нѣ въ нѣкое особенно врѣме, тогазъ исторіята са нарича частна. Тѣй има исторія Французска, исторія Англійска, исторія Българска и пр. Сжщо тѣй и може да бжде исторія, на пр. на 12-то, 16-то 18-то, и съко друго столѣтіе.

Азъ са надѣвъ, мылый Богданчо, че когато порастеш по голѣмъ много ще са занимавашъ съ исторіята, особенно съ Българската. Исторіята е една отъ най занимателнытъ, и ползны, една отъ необходимытъ науки. Азъ вече съмъ ти объяснилъ че омытностьта е важна за человекка. А мысли, колко ще са умножи твоята омытность, кога научишь въ исторіята, какъ сж проживѣли не само много хора, нѣ и цѣлы народы. Като слушашъ расказытъ за тѣхния животь, ты като че заедно съ тѣхъ го проживѣвашъ. Безъ исторіята твоята собствена омыпность вынѣгы ще бжде недостаточна.

А колко е занимателна исторіята! Колко полезны происшествія ще чуешъ въ нея. Колко забължителны хора, и добры и злы, и великы и низкы, таквызь, каквыто трѣбда да подражавашъ, и таквызь, на които и отъ най малкото сходство трѣбва да са боишь, въ нея ще научишь! Кой-то пезнае исторіята, нему, всичко що става околу му са вижда странно; напротивъ, който я знае сравнява сегашното съ преминѣлото, сравнява сегашнитѣ хора съ прѣдишнитѣ, за всичко може да разсжда правилно, дору нѣкога да прѣдвѣжда съ какво ще са звърша нѣкоя промѣна.

Ты вече и сега можешъ да начнешъ да са заинвавашъ съ исторіята. Има по тѣзи часть много добры книги, написаны за дѣцата. Ты лесно ще намѣришь добра книга отъ този родъ, ако са обърнешъ къмъ нѣкого, който знае.

Сега, Богданчо, ако бы та попытали: що е исторія? Помысли какъ бы отговорилъ. Исторія е. . . . . По мое мнѣніе ты трѣба да отговоришь ето какъ: Исторіята е наука която изображава въ свясенъ расказъ сжществениитѣ промѣны въ живота на народытѣ или на държавытѣ. Слѣдъ врѣме може ты самъ още по добръ отъ туй да отговоришь на моето питаніе; нѣ за сега и това ни е доста.

Азъ съмъ длѣженъ още нѣщо. Ако бы ми ты расказалъ живота си, ты не бы го во вилъ, само що са е случило съ тебѣ, нѣ за пълнота още бы прибавилъ: кога и дѣ станѣла таквазь промѣна. Безъ туй азъ се тѣй не бы зналъ добръ твоя животъ. Тѣй и въ исторіята не стига само да описваме происшествіята; трѣба освѣнъ това да показваме врѣмето и мѣстото имъ. И, като четешъ исторіята, ты вышгы трѣба да са стараешъ да запомниашъ първо столѣтіята и годиниитѣ, кога какво е станѣло, а второ градоветѣ, населеніята, рѣкытѣ и другытѣ мѣста, гдѣ какво е станѣло. Който помни годиниитѣ и столѣтіята, за него казватъ че той знае хронологія, т. е. счетъ на врѣмето. А който помни добръ забължителныитѣ мѣста и умѣе да ги намѣрва на картата, той знае Географія, т. е. Землеописаніе. Думытѣ хронологія и географія, както и исторія сж зети отъ грѣцкый языкъ.

Разумѣвашъ ли сега добръ: що е исторія? Ако разумѣвашъ, то добръ: ты ще обыкнешъ исторіята, и тя много полза ще ти принесе. А ако не разбирашь про-

чети още еднаждъ, нѣ по внимателно, всичко що съмъ написалъ тука, и сѣкый пѣтъ когато пѣщо не ти е съвсѣмъ ясно, събѣтувай са съ пѣкого, който е по старъ и по умень отъ тебе.

ПЛѢВЕНЪ, 1871.

(Прѣвелъ) Т. К. Коджовъ.

ПОЕТИЧЕСКО ИСКУСТВО.

— 0 —

Вѣрно менъ вдхнови о ты музо прѣмилу
 Въ туй ми прѣдпріятіе, вѣвъ това мое дѣло,
 Съ кое колко годъ да посочѣхъ ищъ азъ
 Трудный пѣтъ що води у горжѣхъ Парнасъ.
 И некъ както други, земемъ пѣрвжъ постѣпкж
 Катъ явимъ праздный трудъ и суетна сполукж.
 На тозъ що ся мысли достоенъ въ Геликонъ
 Безъ да е получилъ отъ природный законъ.
 Право да наслѣди Аполоновж лирж;
 И нека даровитъ да ся той не намира
 Съ еднж простж ритмж; нѣ да види свой духъ,
 Да ся поопыта и си обърне слухъ
 Къмъ дѣто си зове него естество,
 Което всякы му споряди сжщество
 Раздава дарове, кой въ стѣпень с'вършенъ
 Можѣтъ да постигнѣтъ, ако да н' е лишенъ
 Човѣкъ отъ посокж. Прочеъ нека отправимъ
 Или пжкж възбудимъ поетъ, нѣ да н' г' оставимъ
 Съвсѣмъ необюзданъ, защо, казвать едни,
 Че стихотворството може да ся сравни
 На водоскокъ който воджѣхъ възвышява
 По великолѣпно и повечъ угодява
 Чрѣзъ тѣсный си проходъ за течнжѣхъ водж;
 Нѣ пакъ да знаемъ че своѣхъ свободж
 Поетъ не изгубва съсъ толкозъ строгы мѣрж,
 А повечъ сполучва въ всичкытъ си постѣпки;

Защото чловѣкъ кат' слѣдва такъвъ пътъ
 Тѣй закжсителенъ подкрѣпя си умътъ
 И си разсждава едно по дълго врѣмя,
 Та може тогава да надви' всяко бремя.
 Освѣнъ туй нашій умъ отъ къмъ всякъ странж
 Има нуждѣ, както тѣлото отъ хранж;
 Отъ иѣкой си начинъ по когото да казва
 То що трѣбува и когато ся изисква.
 И така какво е на българскый языкъ
 Това що другытъ назвали *Поетикъ*?
 Не л' е то което Горацій първъ изложилъ
 И послѣ надъ Французы наложилъ,
 Отъ единъ источникъ всякой единъ отъ тѣхъ
 Черпилъ за свой языкъ то що съ голѣмъ успѣхъ
 Можилъ да усвои, а то що притѣжавалъ
 Турилъ въ съвършенство като все подражавалъ:
 Тѣхный источникъ е самото естество
 Отъ тамъ черпили тѣ сжщето вещество.
 Мы нека за сега въ тѣхный пътъ да ся водимъ,
 И послѣ своето да откреемъ ще можимъ.
 Нъ да не слѣдваме пакъ и тѣхный порокъ
 Кат' земаме все тѣхъ за примѣръ и урокъ.
 Първо ритмж, казвать, че была много нужна
 За днѣшни языци дѣ прозодія точна
 Не лесничко може да ся употреби;
 Нъ да л' нашій языкъ безъ неж можилъ бы?
 — Истина е че не; защо лишениъ отъ ритмж
 Българскыйтъ поетъ малко сладость ще има;
 И додѣ гж дири излиза по случай
 Израженіе чудно кое по обычай
 Не може да земе сжщы силы и краски;
 И че мыслитѣ сж поздравы съ тѣзи връзки
 Освѣнъ това тя пакъ усилова памятьтъ,
 Нъ кат' отговаря добръ на смысьлетж,
 Това е мъчничко, и трѣба да ся слѣдва
 Че става по мъчно като не ся приглядва.

(слѣдува).